

**МІНІСТЕРСТВО ОХОРОНИ ЗДОРОВ'Я УКРАЇНИ
ХАРКІВСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ МЕДИЧНИЙ
УНІВЕРСИТЕТ**

Кафедра філософії

**НАВЧАЛЬНИЙ ПОСІБНИК З КУРСУ
«ФІЛОСОФІЯ ОСВІТИ»**

для осіб, що навчаються за спеціальністю «Педагогіка вищої школи»

Харків – 2015

Навчальний посібник з курсу «Філософія освіти» для осіб, що навчаються в магістратурі за спеціальністю «Педагогіка вищої школи». / Т.Н. Кучера, Л.І. Насонова, В.В. Дейнека. – Харків: ХНМУ, 2015. – 63 с.

Колектив авторів:

Т.Н. Кучера – кандидат філософських наук, ст. викладач (1, 5, 7);

Л.І. Насонова – асистент (3, 4, 6);

В.В. Дейнека – асистент (2).

Відповідальний за випуск – А.П. Алексеєнко

Тема 1. ФІЛОСОФІЯ ОСВІТИ ЯК ГАЛУЗЬ НАУКОВОГО ЗНАННЯ. ПРОБЛЕМНЕ ПОЛЕ ФІЛОСОФІЇ ОСВІТИ

Ключові поняття: філософія освіти, дефініція, методологія освіти, наукове знання, соціокультурний тип освіти, освітня парадигма, освітні технології.

Актуальність теми

Загальносвітову тенденцію розвитку культури визначає перехід від постіндустріального суспільства до інформаційного. Інформація набуває пріоритету серед усіх інших культурних цінностей і вважається їх основою. Постійне відставання освіти від потреб суспільства, відсутність освітніх форм для трансляції головного – отримання сучасного наукового знання у формуванні людини ХХІ століття вимагає обґрунтування методологічних основ сучасної філософії освіти, як нового рівня дослідження і вирішення багатьох проблем людського буття.

Загальна мета

Проаналізувати основні напрямки визначення сутності філософії освіти як області наукового знання. Розкрити проблемне поле філософії освіти, обґрунтувати функції і завдання філософії освіти.

Конкретні цілі:

- сформулювати уявлення про філософію освіти;
- визначити основні причини появи філософії освіти;
- познайомитися з основними етапами розвитку філософії освіти;
- засвоїти причини актуалізації філософії освіти;
- визначити проблемне поле, структуру, основні функції філософії освіти.

I. Теоретичні питання для розгляду на семінарському занятті:

1. Філософія освіти як галузь наукового знання: етапи становлення.
2. Основні причини актуалізації філософії освіти. Предмет і завдання філософії освіти.
3. Проблемне поле, структура, основні функції філософії освіти.
4. Концепції освіти як складові структури філософії освіти. Основні аспекти гуманізації та гуманітаризації освіти.

1. Філософія освіти як галузь наукового знання: етапи становлення

У сучасну епоху формування інформаційної цивілізації на рубежі нового століття і нового тисячоліття, проблеми освіти, її сьогодення і майбутнього стають дуже актуальними. *Філософія освіти* – область філософського знання (з'явилася у другій половині ХХ століття), що розглядає розвиток людини і систему освіти в нерозривній єдності, досліджує освітнє знання на його стику з філософією, аналізує підстави педагогічної діяльності та освіти, їх цілі та ідеали, методологію педагогічного знання, створення нових освітніх

інституцій і систем.

Розглянемо поетапно передісторію філософії освіти.

Перший етап проходить через інтелектуальну історію філософського мислення про культурно-історичну цінність освіти, зокрема охоплює всі класичні філософські системи в їх зв'язку і розумінням значення освіти аж до початку ХІХ століття (Сократ, Платон, Арістотель, Августин, Монтень, Локк, Руссо, Кант, Гегель, Шелер та ін.); *другий період* – проходив в рамках класичної (або традиційної) парадигми освіти під впливом певних філософських і педагогічних ідей, які були сформульовані в кінці ХVІІІ – початку ХІХ століття Я.А. Коменським, Й.Г. Песталлоці, І. Гербартом, А. Дистервегом, Дж. Дьюї, Й.Г. Фіхте та іншими мислителями. Ідеї Просвітництва посилювали дисциплінарні механізми освіти, поширивши їх на зміст і форми. На початку ХІХ століття Й.Г. Гердер, А. Гумбольд, Г.В.Ф. Гегель створюють нову філософську концепцію освіти, орієнтовану на самопізнання, самоформування особистості, визнання її права на освіту. Потрібно сказати, що класична парадигма освіти впродовж історії постійно збагачувалася новими філософсько-педагогічними ідеями, в тому числі й ідеями українських мислителів (П. Куліш, П. Юркевич, К. Ушинський та ін.). *Третій період* – середина ХХ століття – освіта виступає як автономна сфера, дистанціюється від філософії, й на стику між ними відбувається становлення філософії, що спеціалізується в дослідженні освітнього знання і цінностей, тобто *філософія освіти*.

У цей період створюються асоціації та об'єднання філософів в США, а потім і в Європі – Великобританії, Франції, Німеччині, де ведеться обговорення питань, пов'язаних з дослідженнями освіти і її ролі в житті суспільства. Вважалося, що наявні філософські основи освіти не повною мірою відповідають реаліям часу. Без вироблення нових концептуальних, методологічних і аксіологічних підходів виявиться неможливим досягнення тих цілей у сфері освіти, які висувуються як на міжнародному, так і на національно-державному рівні.

В Україні на сучасному етапі, на думку В.Андрущенка, Н. Міхайлова та інших дослідників, філософію освіти немає сенсу виділяти в окрему галузь філософії. Адже філософія освіти розвивається в рамках соціальної філософії, утворюючи комплексне і міжгалузеве вивчення системи освіти. У широкому розумінні предмет філософії освіти – не тільки філософське розуміння самого процесу отримання знань, умінь і навичок, але більшою мірою масштабне вивчення культурних надбань і цінностей, покликаних задовольняти потреби системи освіти.

Для ефективної роботи будь-якої системи освіти потрібно розуміти два основні аспекти:

1. Бачення орієнтира у виховному впливі – якогось ідеального образу, на досягнення якого використовується весь потенціал системи освіти;
2. Знання та використання методів досягнення поставленої мети.

Таким чином, для того щоб вловлювати нові тенденції в розвитку

суспільства, забезпечувати спадкоємність між поколіннями і якісний розвиток нових поколінь, повинна удосконалюватися й сама система освіти.

2. Основні причини актуалізації філософії освіти. Предмет і завдання філософії освіти

Освіта є найважливішим соціальним інститутом, процеси, що відбуваються в освіті, виявляються безпосередньо пов'язаними з тими змінами, які відбуваються в суспільстві. Дана залежність знаходить своє вираження в понятті «соціокультурний тип освіти».

Соціокультурний тип освіти – це загальна характеристика освіти, вписана в конкретний соціальний і культурний контекст.

Це сукупність:

- освітніх цілей і цінностей даного суспільства;
- соціально значущих уявлень про результати освітньої діяльності, що виражені в ідеалі освіченості;
- змісту освіти та способів її відбору;
- типу комунікації в освітньому процесі;
- характеру інституціалізації освіти.

Таким чином, *кожному конкретному суспільству відповідає певний тип освіти і свій ідеал освіченості.*

Античний ідеал освіченості виражався в понятті «громадянин», і він включав в себе громадянські чесноти вільної людини (почуття обов'язку, відповідальність, захист батьківщини), знання філософії, музики, ораторського мистецтва, фізичне вдосконалення. Гуманістичний ідеал епохи Відродження розуміється як широка всебічна освіченість, що може бути виражена у визначенні «*Homo universale*». Ідеал освіченості в епоху Нового часу, розвитку природничих наук і капіталістичних відносин, висуває на перший план професійне знання. Цей ідеал може бути виражений у визначенні «*Homo faber*».

У наш час цей ідеал змінюється, він включає в себе не тільки професіоналізм, а й загальну культуру, планетарне мислення, культурний плюралізм.

Для позначення тих кардинальних змін, які відбуваються сьогодні в освіті, досить часто вживається поняття «*освітня парадигма*» (від грец. *Paradigma* – зразок, приклад) – одне з ключових понять сучасної філософії науки. Ввів його в науку Томас Кун, американський філософ, автор книги «Структура наукових революцій». Парадигма (за Т. Куном) – це визнані всіма наукові досягнення, які протягом певного часу задають модель постановки проблем та їх рішень науковому співтовариству.

Прикладом парадигми є ньютонівська механіка, яка протягом багатьох років визначала бачення світу, становила основу механістичного світогляду, основу класичної парадигми науки. Світ поставав як жорстко пов'язаний причинно-наслідковими зв'язками. Зв'язок між причиною і наслідком розглядався як постійний і однозначний. Розвиток розглядався як поступальний, безальтернативний, лінійний, передбачуваний і

ретроспективний. Світ розумівся як проект, який можна прорахувати до кінцевої «світлої мети», знаючи закони цього розвитку (К. Маркс, Гегель).

Зараз утверджується нова нелінійна модель розвитку світу. Основні ознаки цієї моделі: нелінійність, багатоваріантність шляхів розвитку, непередбачуваність, стохастичність розвитку. В основі цієї парадигми науки – синергетика, яка вивчає закони розвитку відкритих систем, що самоорганізуються. До числа таких систем відносяться соціальні системи. Людина – це сфера свободи, її поведінку не можна передбачити за законами механістичного детермінізму.

Т. Кун стверджує, що парадигмальність властива не тільки науці, але й іншим сферам культури, наприклад, освіті.

Освітня парадигма – це спосіб діяльності конкретного педагогічного співтовариства в конкретну епоху. Зміна освітньої парадигми – це і є зміна соціокультурного типу освіти.

Наприкінці ХХ-ХХІ століть освіта зазнає певні глибокі зміни, що актуалізує появу нової галузі наукового знання – філософії освіти, яка покликана виробити *нові освітні методи, нові підходи, нову технологію процесу отримання знання*. Це пов'язано з тим, що суспільство під впливом науково-технічної революції набуває інформаційного характеру, що визначає нові тенденції розвитку сучасної освіти та основні *завдання філософії освіти*:

1. Осмислення кризи освіти, кризи її традиційних форм, вичерпаності основної педагогічної парадигми; осмислення шляхів і способів вирішення даної кризи.

2. Осмислення нового і альтернативного педагогічного досвіду, обговорення нової школи; обґрунтування державної та регіональної політики в галузі освіти, формулювання цілей освіти, концептуальне проектування освітніх систем, прогнозування освіти (пошукове і нормативне).

3. Виявлення вихідних культурних цінностей і основоположних світоглядних установок освіти і виховання, відповідних тим вимогам, які об'єктивно висуваються перед особистістю в умовах сучасного суспільства.

І сьогодні такою підставою для вироблення цільових орієнтирів сучасної освіти є антропологічна установка як домінанта культури епохи постмодернізму.

3. Проблемне поле, структура, основні функції філософії освіти

Філософія освіти досліджує сутність, структуру і динаміку освіти як соціально організованого каналу внебіологічного наслідування. *Проблемне поле філософії освіти* розкривається в дослідженні: сутності освіти, чинників еволюції освіти, зміни освітніх парадигм, а також проблем взаємодії людини і суспільства в освіті.

У філософії освіти, насамперед, розкривається сутність і природа всіх явищ в освітньому процесі:

- освіта сама по собі (*антологія освіти*);

- як відбувається процес освіти (*логіка освіти*) – освіта являє собою

процес взаємодії систем найвищого рівня складності, таких, як особистість, культура, суспільство;

- природа і джерела цінностей освіти (*аксіологія освіти*) – аксіологія освіти заснована на гуманістичних і етичних принципах, освіті відводиться провідна роль у розвитку людської особистості;

- поведінка учасників освітнього процесу (*етика освіти*) – етика освіти розглядає зразки поведінки всіх учасників освітнього процесу;

- методи і основи освіти (*методологія освіти*);

- сукупність ідей освіти в певну епоху (*ідеологія освіти*);

- освіта та культура (*культурологія освіти*) – мається на увазі, що прогрес людства і кожної окремої людини залежить від якості освіти, методів пізнання світу і навчання, про що свідчить історія і теорія культури і цивілізації.

Взаємодіючи з педагогікою, психологією, соціологією та іншими гуманітарними науками, вона розглядає питання змісту, цілей і перспектив освіти, досліджує її соціальний зміст і роль у розвитку як людського суспільства в цілому, так і в долі окремих країн і народів.

У філософії освіти виділяють наступні *функції*:

1. *Світоглядна* – утвердження пріоритетної ролі освіти як найважливішої сфери життя будь-якого соціуму і людської цивілізації в цілому.

2. *Системоутворююча* – організація системи поглядів на стан і розвиток освіти в різні історичні періоди.

3. *Оціночна* – оцінка конкретних історико-педагогічних явищ.

4. *Прогностична* – прогнозування напрямів розвитку освіти.

5. *Методологічна* функція філософії освіти передбачає міждисциплінарний контекст – зв'язок з різними областями філософського знання (антропологією, соціальною філософією, культурологією, етикою).

4. Концепції освіти як складові структури філософії освіти. Основні аспекти гуманізації та гуманітаризації освіти

На сучасному етапі розвитку філософії, дослідники визначають два основних моменти існуючого положення в освіті, а саме:

- освіта не здійснює функцію виховання того типу світогляду, що дозволить вирішити глобальні проблеми людства;

- офіційно діюча система освіти постійно відчужується від інтересів і цінностей людей.

Щоб вирішити це двостороннє питання, необхідно розробляти філософську методологію сучасної освіти, що допоможе розкрити взаємодію між цими тенденціями.

Сьогодні існує три концепції освіти, пов'язані з напрямками сучасної філософії освіти:

1. *Концепція гармонійної цілісності*, яка сприяє реалізації ідей створення єдиної, цілісної, гармонійної теорії педагогіки та централізованої системи управління освітою.

2. *Релятивістсько-плюралістична концепція*, яка визнає необхідність

застосування принципів плюралізму, педоцентризму і релятивізму у педагогічній діяльності, пріоритетність ролі індивідуальних інтересів над суспільними.

3. *Синтетична концепція*, яка об'єднує обидві попередні концепції освіти, визначає, що загальні, громадські інтереси в педагогічному процесі повинні бути мінімальними.

Синтетична концепція виникла як реальна потреба подолати пріоритетну роль вихідних принципів двох попередніх напрямів і здійснити такий синтез їх позитивних ідей, який дав би можливість краще вирішити основні проблеми сучасної освіти, а тим самим і інші найважливіші проблеми людства.

Однією з найважливіших складових нової парадигми освіти є випереджальна функція розвитку системи освіти в сучасному суспільстві. Вона з периферійних, в соціальній структурі, перетворюється на пріоритетну оскільки стає глобальним фактором суспільного розвитку. Це обумовлено якісно новим масштабом детермінуючого впливу системи освіти на формування реалій інформаційного типу суспільства, що визначається характером духовного виробництва і може стати реальністю тільки через розвиток відповідних освітніх тенденцій в суспільстві. Сьогодні процес гуманізації та гуманітаризації освіти є основним напрямком і змістом реформування системи освіти. Особливо актуальними аспектами цього процесу є:

- становлення антисциєнтистської методології освіти, яка передбачає не тільки формування в учня певної системи знань, а й розвиток духовності;

- становлення освіти, як чинника розвитку культури, в тому числі й розвиток освіти, як діалог культур. Поєднання становлення особистості з оволодінням культурними цінностями сприяє вирішенню багатьох етичних проблем, є безпосереднім джерелом багатогранності та гармонійності, які, в свою чергу, виступають вирішальними критеріями особистісного буття.

Цільові навчальні завдання:

1. Яка з галузей дослідження є основною для комплексного вирішення проблем сучасної освіти, насамперед гуманізації:

- a. філософська антропологія
- b. сучасна філософія
- c. філософія освіти
- d. педагогічна психологія

2. Стратегічна мета філософії освіти полягає в:

- a. становленні творчо-гуманітарної особистості, як цілісного суб'єкта культури
- b. становленні особистості, як вищого рівня розвитку розуму
- c. становленні високоморальної людини
- d. становленні віруючої людини

3. Методологічна розробка нової методичної концепції в освітньому процесі вбачається:

- a. в розвитку суспільства

- b.* в розвитку нової антропології
- c.* в розвитку філософії освіти
- d.* в розвитку філософії

4. Проаналізуйте передумови появи філософії освіти. Визначте проблемне поле філософії освіти, обґрунтуйте функції і завдання.

5. Основною функцією філософії освіти є:

- a.* створення філософської системи як загальнометодологічної основи для вирішення проблем педагогічної діяльності і цілісного процесу реформування сучасної освіти
- b.* систематизація методів педагогічної діяльності та цілісного процесу реформування сучасної освіти.
- c.* технологізація педагогічного процесу
- d.* систематизація функцій філософії

6. Освіта на сучасному етапі розвитку філософії освіти:

- a.* задовольняє вимоги формування відповідного типу світогляду
- b.* не задовольняє вимоги формування відповідного типу світогляду
- c.* не виконує світоглядну функцію взагалі
- d.* виконує світоглядну функцію

7. Визначте та охарактеризуйте концепції освіти як складові структури філософії освіти. Проаналізуйте основні аспекти гуманізації та гуманітаризації освіти.

8. Синтетична концепція:

- a.* долає в собі концепцію гармонійної цілісності та релятивістсько-плюралістичну
- b.* протиставляє концепцію гармонійної цілісності релятивістсько-плюралістичній
- c.* підтримує концепцію гармонійної цілісності
- d.* заперечує релятивістсько-плюралістичну концепцію

8. Ідеї концепції гармонійної цілісності застосовуються для:

- a.* подолання розриву між предметами
- b.* реалізації ідей створення єдиної, цілісної, гармонійної теорії педагогіки та централізованої системи управління освітою
- c.* вирішення важливих протиріч педагогічного процесу
- d.* поглиблення протиріч педагогічного процесу

10. Початкове положення синтетичного напрямку визначає:

- a.* пріоритетність вчителя
- b.* пріоритетність учня
- c.* вчитель – суб'єкт, а учень – об'єкт
- d.* вчитель і учень – суб'єкти педагогічного процесу

II. Навчальні завдання для самостійної роботи:

Питання для контролю і самоконтролю:

1. Проаналізуйте проблемне поле та дайте визначення предмета філософії освіти у вашому розумінні?
2. У чому полягає стратегічна мета філософії освіти? Аргументуйте свою

відповідь.

3. Які основні завдання філософії освіти?
4. Розкрийте значення поняття «освіта».
5. Назвіть основні функції освіти?
6. Проаналізуйте загальнолюдські цінності та визначте основні причини появи філософії освіти.
7. Проаналізуйте сутність революції в освіті та її наслідки.
8. Проаналізуйте основні причини актуалізації філософії освіти та її зв'язок з іншими науками?
9. Назвіть які в дослідженнях з філософії освіти використовуються підходи?
10. Проаналізуйте концепції освіти як складові структури філософії освіти. Назвіть основні аспекти гуманізації та гуманітаризації освіти.

Теми рефератів, доповідей:

1. Реферативний виклад праці А. Запесоцького «Освіта: філософія, культурологія, політика».
2. Формування планетарно-космічного типу особистості: основні етапи.
3. Антон Макаренко: примушення як необхідний аспект системи освіти і виховання.
4. Філософія освіти крізь призму творчості Василя Сухомлинського.
5. Загальнолюдські цінності і розвиток освіти.
6. Сутність революції в освіті та її наслідки.
7. Інновації в сучасній освіті.
8. Філософія освіти і людина.
9. Філософія освіти і культура.
10. Філософія освіти і мистецтво.

Література:

1. Андрущенко В. П. Размышления об образовании: Статьи, очерки, интервью: 2-е изд. допол. – К.: Знание Украины, 2008. – 819 с.
2. Базалук О. А. Философия образования в свете новой космологической концепции: Учебник. Киев: Кондор, 2010. – 458 с.
3. Гершунский Б. С. Философия образования для XXI века. (В поисках практико-ориентированных концепций). – М: Совершенство, 1998. – 608 с.
4. Гітун Н.І. Філософія освіти: аналіз культуротворчої парадигми в освіті /Н.І.Гітун //Проблеми педагогічних технологій. – 2010. – № 2. – С. 70–77.
5. Гусинский Э. Н, Турчанинова Ю. И. Введение в философию образования: Учеб.пособие. – М: Логос, 2000. – 223 с.
6. Добронравова И. Философия науки и синергетика образования // Высшее образование Украины. 2003. – № 2. – С. 7-13.
7. Запесоцкий А. С. Образование: философия, культурология, политика / А. С. Запесоцкий – М.: Наука, 2002. – 456 с.
8. Казначеев В. П. Космопланетарный феномен человека: Проблемы комплексного изучения / Казначеев В. П., Спиринов Е. А. – Новосибирск: Наука. Сиб. отд-ние, 1991. – 304 с.

8. Клепко С. Ф. Философия образования в европейском контексте / С. Ф. Клепко – Полтава: ПОППО, 2006. – 328 с.
9. Лутай В. Философия современного образования: Учебное пособие. – К.: Центр «Магистр» – Творческий союз учителей Украины, 1996. – 256 с.
10. Пищулин Н.П. Философия образования / Н.П.Пищулин, Ю.А.Огородников. – М.: Центр инноваций в педагогике / Москомобразования / МГПУ, 1999. – 234 с.
11. Романенко М.І. Освіта як об'єкт соціально-філософського аналізу. Дніпропетровськ: Видавництво «Промінь», 1998. – 132 с.
12. Терещенко Ю.І. Філософія освіти та пошуки морально-етичного виховання // Шлях освіти. – 2002.– № 3. – С.11-15.

Тема 2. ОНТОЛОГІЧНІ, ГНОСЕОЛОГІЧНІ, АНТРОПОЛОГІЧНІ ТА АКСІОЛОГІЧНІ ПІДСТАВИ ОСВІТИ

Ключові слова: онтологія, гносеологія, аксіологія, освіта, педагогіка, цінності, гуманізм, наукове знання, філософське осмислення, навчання, виховання.

Актуальність теми

Сучасне – інформаційне суспільство переживає такі явища, як перенасиченість інформаційного поля, нормативна невизначеність і плюралізм істин. У даних умовах легко формуються механізми дезорієнтації особистості в різних формах її самоідентифікації. Ціннісна, смислова, культурна та інші. Дезорієнтації можуть бути нівельовані або подолані за допомогою впровадження освітніх систем сучасного рівня, розрахованих на самоосвіту. У належній мірі такі системи можуть бути реалізовані тільки в умовах розуміння сутнісних підстав освіти на таких рівнях: процесу, системи, цінності, потреби, необхідності та ін.

Загальна мета: за допомогою філософської рефлексії, що задає освітній концепції сенс, мету і основні форми реалізації, розкрити сутність і специфіку системоутворюючих принципів, що лежать в основі освітнього процесу.

Конкретні цілі:

- засобами філософії розкрити сенс і специфіку базових педагогічних категорій: «освіта», «навчання», «виховання»;
- охарактеризувати специфіку моральних аспектів навчально-виховного процесу;
- продемонструвати, що освіта, виконуючи функцію стабілізації суспільних відносин, є потужним інструментом виховання і самовиховання;
- продемонструвати різноманіття форм філософського осмислення освітнього процесу.

I. Теоретичні питання для розгляду на семінарському занятті:

1. Сенс і специфіка базових педагогічних категорій: «освіта», «навчання», «виховання».
2. Онтологічні та антропологічні підґрунтя освіти.
3. Гносеологічні та аксіологічні підґрунтя освіти.

1. Сенс і специфіка базових педагогічних категорій: «освіта», «навчання», «виховання»

Освіта, навчання і виховання є базовими педагогічними категоріями. Це найбільш загальні поняття, що виражають наукові узагальнення, через які визначається сутність педагогічної науки.

Як категорії педагогіки, поняття «освіта», «виховання» і «навчання» пов'язані з низкою інших категорій філософії, у першу чергу, з такими, як «розвиток» і «формування».

Тривалий час перераховані поняття вживалися як синоніми, але в процесі розвитку педагогіки була проведена їх категоризація.

Поняття «освіта» вперше введено в педагогічну науку І.Г. Песталоцці (1746-1827 рр.). На його думку, освіта – це процес формування певного образу. На сьогодні термін освіта використовується в декількох значеннях: 1) як цінність конкретної людини і суспільства в цілому; 2) як процес придбання знань і оволодіння практичними методами; 3) як система або соціальний інститут і 4) як результат навчання.

Освіта може розглядатися як розвиток, тобто якісне поліпшення ряду антропологічних властивостей, які виражаються в таких поняттях: інтелект, розум і їх похідних. Як процес, освіта являє собою формування необхідних для практичної діяльності людини структур, методів і процедур свідомості і мислення.

Поняття «виховання» також може розглядатися в декількох значеннях. Як соціально зумовленого явища, виховання являє собою процес передачі і засвоєння накопиченого практичного досвіду з метою формування у об'єкта виховання певного набору знань, поглядів, переконань, цінностей, установок тощо. Процес виховання передбачає досягнення певного завершеного соціально схваленого образу особистості. З погляду «виховання» як педагогічного процесу та результату можна говорити про цілеспрямований розвиток або придушення у вихованця певних сутнісних властивостей особистості, що мають соціальне значення.

Поняття «навчання», у сучасному розумінні, виступає в ролі методології процесу освіти. Навчання передбачає формування ціннісно орієнтованих і структурно певних процедур, спрямованих на накопичення, систематизацію та узагальнення практичного досвіду, пов'язаного з активною перетворюючою діяльністю людини. Причому перетворює характер діяльності спрямований як на розвиток (перетворення) особистості, так і на перетворення зовнішнього середовища.

У загальному сенсі освіта, навчання і виховання виступають як форми соціальної та культурної практики. У процесі послідовного освоєння даних практик розкривається їх кумулятивний характер. Чим більше форм, методів і прийомів освіти, навчання і виховання засвоюється особистістю, чим більший обсяг знань і практичних умінь накопичується, тим більш системний характер вони набувають. У міру досягнення певного рівня системності знань, їх процедур і методів формуються умови для саморозвитку даної системи, що переходить на рівень самоосвіти, самонавчання і самовиховання особистості. Процес саморозвитку безпосередньо пов'язаний із засвоєнням форм і методів теоретичного мислення та інтелектуальної рефлексії. У процесі рефлексивного теоретичного аналізу соціокультурних практик, останні набувають дидактичний характер.

2. Онтологічні та антропологічні підстави освіти

Онтологія – слово грецького походження. Походить з двох слів: «онтос» – буття або суще (існуюче) і «логос» – слово, закон, порядок, міркування, розум.

У загальному значенні онтологія – наука про буття або існування.

Для освіти як об'єкта онтологічного аналізу характерна двоїстість. З одного боку, освіта є певним процесом, сукупністю фізіологічних процедур, зумовлених людською природою, з іншого – освіта виступає об'єктом рефлексії. Саме останній аспект, а саме, когнітивна об'єктивація освіти дозволяє говорити про певне існування чи навіть буття таких об'єктів, як освіта, знання, а також процедури, форми і методи освіти.

Таким чином, онтологія освіти виступає як система знань щодо форм, у яких знання набувають для розуму певні смисли і значення, а також форм, у яких знання зберігаються, тобто існують у неактивному для мислення і незалежному від нього стані.

Сенс і сутність явища збереження знань тісно пов'язані з поняттям «пам'ять».

Представлення знань - питання, яке вирішується як у сфері когнітології (науки про мислення), так і у сфері інженерії знань.

Дуалістична природа знання розкривається через осягнення таких діалектичних пар категорій філософії, як суб'єкт-об'єкт, частина-ціле і форма-зміст.

Різноманіття у філософському осмисленні онтології освіти в основному пов'язано з описом різних систем і системоутворюючих чинників для визначення сутнісних характеристик різних форм знань. Велике значення для онтології знання має сфера людської діяльності, у якій формуються форми знання і процедури освіти. Описано специфічні теорії онтології знання для таких сфер, як мистецтво, культура, наука, інформаційний простір та ін.

Онтологія знання, у загальному випадку, може бути описана як ієрархічно організована структура, що включає в себе все різноманіття форм, методів і процедур, необхідних для опису реальності як цілого і складових її частин як самостійних об'єктів. Опис направлено на фіксацію сутнісних властивостей описуваних об'єктів і відносин, в яких вони між собою перебувають.

Ключовими і найбільш загальними формами об'єктів та їх відносин для онтології освіти виступають: «людина» і її стосунки з різними формами «реальності».

Оскільки знання набуває сутнісного наповнення тільки стосовно діяльності людини, очевидно, що онтологічні підстави освіти нерозривно пов'язані антропологічними аспектами знання у формі когнітивної практики.

Антропологія освіти є самостійним напрямом у філософії освіти. Включає в себе наукові традиції філософської антропології, антропологічного підходу до опису міжособистісних комунікацій і соціально-психологічних аспектів людського буття.

Як і у випадку з онтологією освіти, проблема антропологічних підстав знання пов'язана з різноманіттям форм і принципів у побудові її теоретичних підстав. Педагогічна антропологія і антропологія освіти безпосередньо пов'язані із загальною філософською антропологією. Різні філософсько-антропологічні концепції задають власні теоретичні моделі для опису людини.

Сьогодні виділяють такі філософсько-антропологічні концепти, як аксіологічна, натуралістична, персоналістська, екзистенційна, неотомістська ірраціоналістична, трансценденталістська, об'єктивно-ідеалістична та ін.

Незважаючи на відсутність єдиного універсального образу людини, різні філософсько-антропологічні концепти мають одне загальне положення в розумінні людини – його зумовленість власною перетворюючою діяльністю.

Людина не просто даність буття, але даність, зумовлена творчою діяльністю самої людини. Самоздійснення людини в її діяльності – це утворення особистості в просторі соціокультурної комунікації.

На думку І. Канта (1724-1804 рр.), людина «як вільно діюча істота робить або може і повинна робити [людину] з себе сама». У «Лекціях з педагогіки» він висловлює думку про те, що «людина – єдине створіння, яке має бути вихованим». І далі: «Людина може стати людиною лише завдяки вихованню. Вона – не що інше, як те, що з неї сформує освіта. Необхідно підкреслити, що людина виховується лише іншими людьми, які також були вихованими». І. Кант є одним з перших філософів, хто будував власне розуміння про педагогіку на підставі антропології.

Одним з найважливіших аспектів педагогічної антропології є уявлення про подвійність людського буття на рівні духовного та біологічного аспектів існування. Наявність двох начал людини зумовило уявлення про існування двох світів або вимірів буття людини. Природа чи матеріальний світ – це простір, з яким тісно пов'язане біологічне начало людини. При цьому людина, у результаті своєї усвідомленої цілеспрямованої діяльності створює «другу природу» – духовний світ, в основі якого лежать культура і суспільство. «Паралельне» існування в двох світах накладає відбиток на процес формування світогляду. Незводимість буття людини до існування тільки в одному світі ускладнює виявлення і опис реальності та її універсальних законів. Людина повинна описуватися в умовах переплетення біологічного і духовного буття. Самостійним питанням виховання і освіти стає, у цьому випадку, питання про співвіднесення двох світів і двох форм буття людини. При цьому, людина може бути досягнута лише у єдності всіх форм прояву її існування.

У сучасній педагогічній антропології, залежно від особливостей формування «образу людини» виділяють кілька напрямів:

1. Інтегральний підхід - людина розуміється як істота, що потребує виховання та освіти (А. Флітнер, Г. Рот, М. Лідтке).
2. Філософський підхід - людина є відкритою системою, що знаходиться в стані постійного становлення (О. Больнов, Й. Дебролав, В. Лох).
3. Феноменологічний підхід – людина є комплексом самопроявлень, що чергуються: дитина, підліток, учень, вчитель, батько, мати (М.Я. Лангевелд, Р. Лассан).
4. Діалектико-рефлексивний підхід трактує людину як «політичну тварину». Людина самоздійснює себе в просторі соціального (М. Бубер, Е. Левінас, Т. Адорно).
5. Імпліцитний підхід – людина існує лише в модусі образів самого себе (Шейерл).

6. Структуралістський підхід – людина розглядається як анаграма, перетворюючись на поетичний текст (Ж. Дерріда, М. Фуко).

З огляду на різноманіття антропологічних підходів, питання щодо меж різних методів залишається відкритим, а будь-яка претензія на універсальність антропологічних підстав освіти є неспроможною.

3. Гносеологічні та аксіологічні підстави освіти

Гносеологія – слово грецького походження. Складається з двох слів: «гнозис» – пізнання і «логос» – слово, закон, порядок, міркування, розум. У загальному значенні гносеологія – наука про пізнання, його методи, можливості та відношення знання до реальності.

У рамках гносеологічної системи теоретизування розгортається, виходячи з опозиції «суб'єкт - об'єкт» пізнання. Показується, що в основі процесу будь-якого пізнання лежить соціально-історична практична діяльність у спільноті людей в її різних аспектах.

У контексті гносеології освіти, останнє виступає в якості системи соціально та історично зумовлених норм і процедур, в яких найбільш повно розкривається взаємозв'язок понять освіта, навчання, виховання, знання, вміння і досвід. Навчання, у даному випадку, є системою організованої безлічі форм і методів одержання, систематизації, аналізу та перевірки знань. Виховання виступає в ролі системи методів і прийомів для фіксації ціннісних установок щодо знань.

Гносеологічний аспект освіти розкривається в контексті таких понять, пов'язаних з навчанням і вихованням, як «розуміння», «засвоєння», «аналіз», «інтерпретація», «поняття», «пояснення», «сенс» та ін.

Теоретичні підстави пізнання близькі до теоретичних основ освіти, у зв'язку з чим, розуміння гносеологічних концепцій необхідне для розуміння сутності освіти.

Питання пізнаваності світу, методів і форм пізнання, співвіднесеності знань з об'єктами реальності, що вони описують, хвилювали людей вже в давнину. Різні думки щодо сутності і значення знання, а також ролі і значення освіти і виховання стали центральними проблемами класичного періоду давньогрецької філософії. Відомі софісти Стародавньої Греції послідовно відстоювали позиції незбагненності світу, а, отже, суб'єктивності й умовності знань. Виходячи з чого, визначали роль знань і функцію освіти і виховання як суто прагматичну та інструментальну. Представники кінізму стверджували, що теоретичне знання абсолютно марне і навіть навпаки – шкідливе для людства, тому що створює умови існування штучного середовища проживання людини.

Суперечки щодо природи знання знайшли своє відображення в поділі філософії на два магістральні напрями – ідеалізм (Платона) і матеріалізм (Демокрита).

Дискусії щодо форми знання і шляхів його формування стали основою філософської полеміки Нового часу, у першу чергу між раціоналістами і емпіриками. На думку Р. Декарта, знання мають певну онтологічну основу і можуть бути досягнуті людиною у формі цілісних об'єктів, тобто будь-яка ідея

осягається розумом відразу у всій своїй повноті. Ф. Бекон, навпаки, уважав, що повне знання взагалі недосяжно і формується шляхом послідовного збільшення.

У сучасному світі проблематика «знання» поступово витісняється проблематикою «інформації», як незалежної реальності, існуючої об'єктивно і незалежно від людини.

Сьогодні ми є свідками і учасниками формування нового типу суспільства, характер і зміст якого можна позначити як «постіндустріальне суспільство» (А. Белл), «технотронне» (З. Бжезінський), «інформаційне суспільство» (Масуда, А. Тофлер, Н. Моїсеєв), «ноосферне суспільство» (В.І. Вернадський), «відкрите суспільство» (К. Поппер) тощо. Як фундаментальні ознаки такого суспільства виділяють всеосяжність і доступність інформації. Відмінною рисою інформаційного суспільства є перетворення «другої природи» людини, тобто духовно-соціального світу, що реалізується через технологічну революцію в засобах комунікації. Бінарні опозиції «людина-світ», «людина-суспільство», «людина-людина» замінюються новими структурними зв'язками, типу «людина-апарат-світ», «людина-апарат-суспільство», «людина-апарат-людина». Тенденцією даного типу розвитку суспільства є прагнення переходу до нової моделі комунікації - «людина-апарат», де штучна реальність повністю замінить собою природу.

Однією з найважливіших властивостей знань та інформації, що характеризують їх практичне значення, є системність. У даному питанні гносеологія знання освіти наближається до питань онтології і антропології освіти.

Таким чином, навчально-пізнавальну діяльність можна визначити як систему форм і методів отримання нових знань з урахуванням специфіки об'єкта вивчення і методів навчального процесу.

Знання являють собою в певному роді універсальну цінність, тобто знання можуть набуватися заради самих знань, а не для чого-небудь іншого.

Виходячи з ціннісної природи знання, можна говорити про аксіологічні підстави освіти.

Аксіологія – слово грецького походження. Складається з двох слів: «аксія» – цінність і «логос» – слово, закон, порядок, міркування, розум. У загальному значенні аксіологія – наука про цінності, їх природу, структуру і взаємозв'язок.

Цінності в соціокультурній практиці виступають у ролі орієнтирів і органічно пов'язані з поняттям «цілі». Якщо вважати, що будь-яка діяльність людини є цілеспрямованою, то будь-яка мета повинна мати ознаки цінності. У ролі цінностей можуть виступати як предмети, ідеї, можливості, так і відносини між ними.

Ціннісна орієнтація діяльності людини пов'язана з формуванням і закріпленням в індивідуальній і колективній свідомості системи архетипових структур, на основі яких реалізуються еталонні моделі поведінки, що регулюють практику ціледосягнення.

Таким чином, цінності пов'язані з такою антропологічною характеристикою як «воля», яка є усвідомленим регулюванням діяльності

людини, спрямованої на досягнення певної мети.

Ціннісна орієнтація вольової діяльності людини виконує одну з найважливіших функцій систематизації свідомості

В основі теоретичних підходів педагогічної аксіології лежать роботи представників німецької класичної філософії І. Фіхте, І. Канта і Г. Гегеля. Ними були затверджені і теоретично і методологічно обґрунтовані ціннісні характеристики виховання та освіти.

Аксіологія освіти розкриває відмінності, які існують між вихованням і освітою. Незважаючи на те, що процеси освіти і виховання об'єднані в ціле цивілізаційною практикою, освіченість і поведінкова адекватність можуть не збігатися не тільки на рівні діяльності окремої особистості, а й на рівні великих соціальних систем.

Вимоги, що висувуються суспільством стосовно поведінки індивідів, зумовлені домінуючими уявленнями стосовно ієрархії цінностей. Системність ціннісних структур заснована на теоретичному описі та обґрунтуванні існуючих відносин між різними цінностями. Освіта виконує в даному випадку роль формування знань про цінності та їх ролі в соціокультурних практиках, а виховання формує і закріплює ціннісну значимість різних властивостей особистості і явищ зовнішнього світу.

Ціннісна значимість педагогічної діяльності зростає в міру збільшення числа нестійких явищ у соціальному житті; вона сприяє збереженню колективної пам'яті соціуму, що в іншому випадку означало б кінець самої соціальної системи. Виступаючи як інструмент соціальних, державних і особистісних ціледосягнень, педагогічна діяльність сприяє сталому розвитку динамічних процесів шляхом відтворення в суспільній свідомості ідей самоцінності особистості, збереженню ментальних підстав освіти і виховання, здатністю до особливого виду творчості - соціально-педагогічних інновацій.

Цільові навчаючі завдання:

- 1. Виховання, зберігаючи в собі базові онтологічні аспекти освіти, виконує функцію:**
  - a.* соціалізації людини
  - b.* емансипації людини
  - c.* детермінації людини
  - d.* актуалізації людини
- 2. Ідеологія освіти - це:**
  - a.* можливість філософського осмислення значущості людини в світі
  - b.* сукупність ідей освіти в певну епоху
  - c.* виявлення характеру і особливості розвитку наукового знання
  - d.* підстава для уточнення особливостей розвитку культури в рамках різних класово-економічних формацій
- 3. Антропологічний підхід дає можливість:**
  - a.* філософського осмислення значущості людини в світі і розуміння світових процесів з точки зору людини

- b. визначення суспільних потреб у сфері освіти, які висловлюються державою в нормативній формі
- c. розглядати сукупність ідей, концепцій, норм, регулюючих і направляючих освітню діяльність в рамках певних освітніх інститутів
- d. долучати людину до групових освітніх цінностей

4. Аксіологія розглядає:

- a. структуру цінностей і їх місце в бутті людини
- b. питання освіти та виховання з урахуванням особливостей розвитку цивілізації, епохи, країни, нації
- c. завдання соціального розвитку, рівень економіки і культури в суспільстві, характер його політичних та ідеологічних установок
- d. створення громадських структур або соціальних інститутів, які спеціалізуються на накопиченні та поширенні знань

5. К.Д. Ушинський виходить з положення, що «якщо ми хочемо виховати людину в усіх відношеннях, ми повинні її знати в усіх відношеннях». Прокоментуйте даний положення.

6. Назвіть і проаналізуйте особистісно-освітні цінності, які виступають як соціально-психологічні конструкції, в яких відображаються цілі, мотиви, ідеали та інші світоглядні характеристики суб'єктів освіти.

7. Розгляньте гносеологічну функцію філософії освіти як реалізацію у філософському осмисленні системи освіти в суспільстві: детермінанти виникнення, структура тощо.

II. Навчальні завдання для самостійної роботи:

Питання для контролю та самоконтролю:

1. Філософсько-методологічне осмислення становлення філософії освіти як самостійної дисципліни.
2. Освітня взаємодія як об'єкт філософського аналізу.
3. Наведіть аргументи на користь цінності освіти в сучасному суспільстві.
4. Перерахуйте основні функції освіти.
5. Перелічіть основні протиріччя в сучасній освіті.
6. Проблеми обґрунтування методології та методики відбору змісту, методів і засобів навчання, виховання та розвитку учнів на різних ступенях освіти.

Теми рефератів, доповідей:

1. Сутність і проблеми сучасної освіти.
2. Діалог в сучасній системі освіти.
3. Аксіологічні аспекти розвитку освіти.
4. Розвиток філософсько-антропологічних ідей в освіті.
5. Формування індивідуальної та колективної ментальності, виховання толерантності в людських відносинах.
6. Педагогічна концепція Дж. Дьюї.

Література:

1. Агацци Э. Человек как предмет философии, В кн.: Феномен человека: Антология. – М.: Высшая школа, 1993. – 350 с.
2. Бестужев-Лада И.В.: Куда идем? Куда идти? // Гуманизация образования. – 1994. – № 2. – С. 25-29.
3. Белинский В.Г. Избранные педагогические сочинения. – М.: Педагогика, 1982. – 287 с.
4. Библер В.С. От наукоучения к логике культуры: Два философских введения в двадцать первый век. – М.: Политиздат, 1990. – 413 с.
5. Гершунский Б.С. Образование в третьем тысячелетии: гармония знания и веры // Педагогика. – 1998. – № 8. С. 49-55.
6. Гинецинский В.И. Проблемы структурирования мирового образовательного пространства // Педагогика. – 1997. – № 3. – С. 10-15.
7. Давыдов В.В. Философско-психологические проблемы развития образования. – М.: ИНТОР, 1994. – 128 с.
8. Дьюи Д. Психология и педагогика мышления. – М.: Лабиринт, 1999. – 186 с.
9. Дьюи Д. Школы будущего. – Берлин: Гос. изд., 1992. – 179 с.
10. Щедровицкий П.Г. Очерки по философии образования. – М.: Высшая школа, 1993. – 250 с.
11. Наливайко Н.В. Введение в философию образования: учебное пособие/ Н.В. Наливайко; под ред. В.В. Целищева/. – Новосибирск: Изд. НГПУ, 2012. – 227 с.
12. Огурцов А.П., Платонов В.В. Образы образования. Западная философия образования. XX век. СПб.: РХГИ, 2004. – 520 с.
13. Долженко О.В. Очерки по философии образования /О.В. Долженко. – М.: Про-Медиа, 1995. – 240 с.
14. Палей Е.В. Онтологические основания и цели образования: противоречия трансформации/ Известия вузов. Серия «Гуманитарные науки» 6(1) с. 21-25.
15. Романенко М.І. Сучасна філософія освіти : основні проблеми // Гуманітарний вісник Запорізької державної інженерної академії. – Вип. 8. – Запоріжжя: ЗДІА, 2002.
16. Сіднев Л.М., Аносов І.П. До питання про антропологічну сутність змісту освіти // Постметодика. – 2002.-№7-8.

Тема 3. СОЦІОКУЛЬТУРНІ ТА ДУХОВНІ ПЕРЕДУМОВИ ВИНИКНЕННЯ ОСВІТИ. ІНСТИТУЦІОНАЛІЗАЦІЯ ОСВІТИ

Ключові слова: духовність, освіта, культура, соціальне, інституціоналізація, творчість, можливості, самореалізація, відповідальність, наука, соціалізація, особистість, аксіологія, освітнє середовище.

Актуальність теми

Освітні практики відіграють особливу роль у житті суспільства і окремої особистості, оскільки вони спрямовані на відтворення усіх видів духовної та соціальної діяльності. Освіта – це спосіб входження людини у світ науки і культури. Усвідомлення взаємозв'язку освіти і культури, необхідності культурного імперативу у визначенні змісту освіти дає підставу говорити про соціокультурний зміст освіти, головним завданням якої є розвиток здібностей особистості в усіх сферах її діяльності.

Загальна мета: філософський аналіз процесів, що впливають на виникнення, інституціоналізацію і реформування системи освіти.

Конкретні цілі:

- розглянути характер соціокультурних та духовних передумов формування освітнього середовища;
- визначити освіту як невід'ємну частину існування всіх спільнот і всіх без винятку індивідів;
- проаналізувати специфіку сучасних тенденцій інтеграції науки та освіти;
- схарактеризувати умови для саморозвитку творчої індивідуальності та розкриття духовного потенціалу особистості в системі освіти.

I. Теоретичні питання для розгляду на семінарському занятті:

1. Передумови виникнення освіти. Освіта як соціальний феномен.
2. Фактори, що впливають на розвиток системи освіти.
3. Інституціоналізація освіти.

1. Передумови виникнення освіти. Освіта як соціальний феномен

Первинною метою освіти була передача накопиченого досвіду від попередніх поколінь до нащадків. Діти, з ранніх років долучаючись до трудової діяльності, засвоювали знання про навколишній світ і опановували різноманітні вміння та навички. Надалі, у міру ускладнення процесів свідомого виготовлення знарядь праці, що спричинило за собою необхідність спеціальної передачі трудових умінь і навичок, утворилася особлива соціальна група, прямим і єдиним обов'язком членів якої стала передача досвіду, турбота про духовне зростання підростаючого покоління, його моральність, підготовка до життя. Так виховання стало сферою діяльності і свідомості людини.

Виникнення педагогічної професії має об'єктивні підстави. Суспільство не могло б існувати і розвиватися, якби молоде покоління, що приходить на зміну старшому, змушене було б починати все спочатку, без творчого засвоєння і використання того досвіду, який воно отримало у спадок.

Освіта стала особливою сферою соціального життя з того часу, коли процес передачі знань і соціального досвіду виділився з інших видів життєдіяльності суспільства і став справою осіб, що спеціально займаються навчанням і вихованням. Однак освіта як соціальний спосіб забезпечення успадкування культури, соціалізації і розвитку особистості виникає разом з появою суспільства і розвивається разом з розвитком трудової діяльності, мислення, мови.

Поняття «освіта» походить від слова «образ». Під освітою розуміється єдиний процес фізичного і духовного становлення особистості, процес соціалізації, свідомо орієнтований на деякі ідеальні образи, на історично зафіксовані в суспільній свідомості соціальні еталони (наприклад, спартанський воїн, добродійний християнин, енергійний підприємець, гармонійно розвинена особистість). У такому розумінні освіта виступає як невід'ємна сторона життя усіх товариств і всіх без винятку індивідів. Тому вона є, перш за все, соціальним явищем, що являє собою цілеспрямований процес виховання і навчання в інтересах людини, суспільства і держави.

2. Фактори, що впливають на розвиток системи освіти

На розвиток системи освіти впливає ціла низка факторів:

- **Глобалізація світу.** Глобалізація освіти: Розвиток міжнародних проектів і зв'язків у галузі освіти. Інтеграція в міжнародний освітній простір.
- **Рівень розвитку суспільного виробництва і вдосконалення його науково-технічної бази.** У країнах з більш розвиненим технічним виробництвом інтенсивніше розширюється мережа загальноосвітніх та професійних середніх навчальних закладів, а також відкриваються університети та спеціалізовані вищі навчальні заклади.
- **Політика в суспільстві та інтереси різних його станів.** У суспільстві, де існують різні за своїм майновим і політичним становищем класи або стани, система освіти так чи інакше носить двоїтий характер, тобто одні освітньо-виховні заклади призначені для представників більш заможного прошарку суспільства, інші ж обслуговують нижчі класи.
- **Історичний досвід та національні особливості в галузі народної освіти.** Освітня система кожної держави формується під впливом історичного досвіду і національних традицій у галузі освіти.
- **Розвиток інноваційних педагогічних практик, популяризація інновацій в освітньому середовищі.**
- **Соціальна активність бізнесу.** Інвестування приватних коштів у розвиток науки та системи освіти.

- **Активність засобів масової інформації в галузі освіти.** Створення спеціалізованих ЗМІ, орієнтованих на педагогів і батьків. ЗМІ як засіб поширення інформації про позитивні освітні практики.
- **Демографічна та міграційна політика.**

3. Інституціоналізація освіти

Історично, аж до епохи Нового часу, система освіти, будучи одним з найважливіших соціальних інститутів, охоплювала порівняно незначну частину суспільства і забезпечувала формування єдиної політичної, релігійної, військової та економічної еліти. В даний час система освіти за своїм значенням, обсягом та змістом грає, як ніколи раніше, вирішальну роль в житті суспільства. Якщо історично придбання освіти було економічно непродуктивною, але престижною приналежністю представників вузького, привілейованого шару еліти, то в даний час продуктивний потенціал суспільства безпосередньо визначається широким розповсюдженням спеціалізованого знання. Умовою успішного функціонування сучасної демократичної політичної системи також є поширення масової освіти.

Освіта служить розвитку особистості, сприяє її самореалізації. У той же час, освіта має вирішальне значення для самого суспільства, забезпечуючи виконання найважливіших завдань практичного та символічного характеру. Функція передачі культури найбільш представлена в товариствах з яскраво вираженою історично орієнтованою самосвідомістю, де існує стурбованість збереженням традиційних цінностей, побоювання їх втрати поза спеціальною системою відповідної освіти. Реалізація такої функції освіти знаходить вираз у заохоченні дисциплін гуманітарного циклу – історії суспільства, мови, літератури, географії, релігії і філософії.

Система освіти вносить істотний внесок в інтеграцію суспільства. Більшість сучасних країн характеризується наявністю різних етнічних, расових, релігійних груп. Освіта може робити внесок у формування (особливо серед підростаючого покоління) почуття спільності історичної долі, приналежності до даного єдиного суспільства і, зберігаючи національні особливості культурної своєрідності таких груп, сприяти виробленню спільних цінностей, вподобань, ідеалів та прагнень в рамках культурної інтеграції.

Цільові навчаючі завдання:

- 1. «Система освіти» як трансляція культури в системі соціуму розглядається з метою:**
  - a. соціалізації особистості
  - b. трансгресії особистості
  - c. деградації особистості
  - d. модифікації особистості
- 2. Твердження «Людина – міра усіх речей» характерно для:**
  - a. соціоцентризму
  - b. натуралізму

- c. антропоцентризму
- d. конформізму

3. Головна риса інформаційного суспільства – це:

- a. інтеграція
- b. комп'ютеризація
- c. доступність інформації для кожного члена спільноти
- d. роботизація і автоматизація усіх сфер виробництва

4. Самовизначення людської особистості завжди відбувається на тлі активізації пізнавально-пошукових і орієнтаційно-рефлексивних здібностей людини. Прокоментуйте дане твердження.

5. Вагомою складовою оволодіння загальнолюдською культурою, за Песталоцці, є засвоєння знань про працю і вміння поєднувати ці знання з продуктивною діяльністю. Чи згодні Ви з думкою Песталоцці?

6. Чому проактивність є саме значущою умовою для саморозвитку творчої індивідуальності та розкриття духовного потенціалу особистості в системі освіти?

II. Навчальні завдання для самостійної роботи:

Питання для контролю та самоконтролю:

1. Духовність в людському житті. Загальнолюдські цінності.
2. Формування ціннісно-нормативної моделі.
3. Освіта як особлива сфера соціального життя.
4. Процес формування людини як суб'єкта діяльності і пізнання.
5. Інституційний парадокс сучасної освіти.
6. Еволюція суспільства та освіти.

Теми рефератів, доповідей:

1. Духовність як один з основних інтегративних елементів суспільства.
2. Аксиологія освіти.
3. Штайнер Р. Вальдорфська педагогіка.
4. Світоглядні установки особистості – основа педагогічної діяльності.
5. Роль цінностей у структурі буття людини.
6. Система освіти як транслятор норм і цінностей буття.

Література:

1. Аносов І. П. Антропологізм як чинник гуманізації освіти (теоретико-концептуальні основи). [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.lib.ua-ru.net/inode/27070.html>.
2. Вентцель К.Н. Этика и педагогика творческой личности: в 2 т. Текст. / К.Н. Вентцель. М. : Книгоиздательство К. И. Тихомирова, 1912. – Т. 2. – 666 с.
3. Горбунова Л.С. Предметне поле філософії освіти: крок до визначення / «Вища освіта України», 2001 р. – №1. – С. 108-112.
4. Закович М. Про духовність і освіту // Людина і світ. – 2001. – Вересень. – С. 42-44.

5. Зеньковский, В.В. Проблемы воспитания в свете христианской антропологии Текст. / В.В. Зеньковский ; отв. ред. и сост. П.В. Алексеев. – М.: Школа-Пресс, 1996. – 272 с.
6. История педагогики и образования. От зарождения воспитания в первобытном обществе до конца XX в.: учеб. пособие для педагогических учебных заведений / под ред. А.И. Пискунова. – 2-е изд., испр. и доп. – М.: ТЦ Сфера, 2001. – 512 с.
7. Капранова В.А. История педагогики: учеб. пособие. – М.: Новое знание, 2003. – 160 с.
8. Коменский Я.А. Педпедия (Искусство обучения мудрости) / Отв.ред. Э.Д. Днепров, Г.Б. Корнетов. М.: Изд-во УРАО, 2003. – 317 с.
9. Пазенок В. Гуманістичний принцип сучасної філософії освіти // Філософія освіти. – 2005. – № 1. – С. 53-73.

Тема 4. ОСВІТНЯ ПАРАДИГМА ТА ЇЇ ІСТОРИЧНА ТРАНСФОРМАЦІЯ. ГУМАНІСТИЧНІ ОРІЄНТИРИ СУЧАСНОЇ ФІЛОСОФІЇ ОСВІТИ.

Ключові слова: філософія освіти, освітній простір, освітня парадигма, антропологічна модель, світоглядні інваріанти, гуманізація, прагматизм, прогресивізм, гуманна педагогіка, особистісно-орієнтована освіта.

Актуальність теми

Історія філософії освіти орієнтує на пошук світоглядних інваріантів у розмаїтті ставлення до людини, в множині антропологічних моделей, кожна з котрих по-своєму уявляє людину як центр освітніх зусиль та спрямувань ззовні та зсередини (освіта та самоосвіта). Історія філософії освіти дозволяє окреслити трансформацію освітньої парадигми впродовж тисячоріч існування педагогіки, а також виявити, чи були основні концепції представників філософської думки вираженням прогресу в освітньому аспекті, чи є вони актуальними сьогодні.

Загальна мета: виявити та ознайомити студентів з основними шляхами розвитку філософської думки в освітньому аспекті впродовж різних історичних періодів.

Конкретні цілі:

- розширити філософський кругозір;
- сформувати систему знання про світовий історико-педагогічний процес і про місце філософської думки в ньому;
- ознайомити студентів з основними тенденціями сучасної філософії освіти;
- проаналізувати співвідношення прогресивних та консервативних тенденцій в освітньому просторі;
- розкрити зв'язок між гуманістичним підходом в суспільних і гуманітарних науках та сучасною філософією освіти.

I. Теоретичні питання для розгляду на семінарському занятті:

1. Античні концепції людини у педагогічному аспекті та філософія освіти Давнього Сходу.
2. Вчені Середніх віків та доби Відродження про мету освіти та виховання людини.
3. Новий час: людина як суб'єкт та об'єкт освітньої діяльності.
4. Концепція теорії та практики освіти в філософії XIX ст.
5. Ставлення до освіти за доби Київської Русі та українська інтелектуальна думка про сенс освіти та процесу виховання.
6. Орієнтири освітніх процесів в сучасній вітчизняній та західній філософії.

1. Античні концепції людини у педагогічному аспекті та філософія освіти Давнього Сходу

З необхідності збереження і передачі знань, їх практичного використання з'явився спеціальний соціальний інститут – школа. Школа виникає за кілька тисячоліть до нашої ери в країнах Стародавнього Сходу завдяки винаходу різних видів писемності – шумерського, китайського, єгипетського письма. V тис. до н.е. вважається початком історії освіти. У Стародавній Індії виникають лісові школи – «ашрами», де навколо вчителя – «гуру» збиралася група учнів. У Стародавньому Китаї школи спочатку виникали в оселях для престарілих людей, що бралися за навчання молоді. Як правило, в школах Стародавнього світу навчалися діти з вільних і заможних сімей. Але поступово виникає потреба і в навчанні грамоті юнацтва незнатного походження, наприклад, для ведення канцелярської роботи; для цих цілей створювалися спеціальні школи (наприклад, школи писарів в Давньому Єгипті).

У книзі «Бесіди і судження» (Лунь Юй) учнями Конфуція записані його висловлювання. У них містяться і філософське осмислення життя, і поради педагога. Під навчанням Конфуцій розумів духовне зростання особистості, метою ж навчання має стати розвиток духовної чуйності учня. За словами Конфуція, справді освічена людина може зробити світ вільним і більш досконалим. Самовладання, скромність, старанність, здоровий глузд здатні привести будь-кого до вершин мудрості, а великі звершення починаються з малих справ.

Стародавня Греція в VII-IV ст. до н.е. складалася з невеликих міст-держав – полісів, з культурою яких пов'язаний розвиток освіти та педагогічної думки. Найбільш впливовими державами Стародавньої Греції були Лаконія з головним містом Спартою і Аттика на чолі з Афінами. У них сформувалися дві різні педагогічні системи: спартанська і афінська.

Спартанське виховання склалося як під впливом природно-кліматичних умов, так і у взаємозв'язку з історичною долею держави, що знаходиться в стані постійних воєн, що володів величезною кількістю рабів.

Афінське виховання переслідувало інші цілі: «Найбільше ми прагнемо, щоб громадяни були прекрасні душею і сильні, тілом, бо саме такі люди добре живуть разом у мирний час і під час війни рятують державу...» (Лукіан). У сформованих соціальних умовах афінського життя можна було домогтися успіху, тільки опанувавши мистецтвом слова, що дозволяє утримати увагу натовпу. Навчанням цьому мистецтву займалися софісти – мандрівні вчителі, серед яких були письменники, державні діячі. Софісти вимовляли перед учнями зразкові мови і потім змушували учнів, наслідуючи їм, вимовляти свої; непоодинокими були диспути. Так само як і в школах, софісти брали за свої заняття плату, аудиторією могла стати будь-яка вулиця або площа. Такі заняття були свого роду першою формою так званої вищої освіти.

Вершиною афінської педагогіки стала «маєвтика» Сократа. Сократ вів майже злиденний спосіб життя, але не брав плати зі своїх учнів. Від нього увійшли в педагогічну теорію і практику знамениті диспути та сократичний метод навчання: знаходження істини в діалозі на суворій логічній підставі. Для

Сократа вчительська діяльність була дорожче життя, тому, засуджений до смерті за безпідставним звинуваченням, він не відмовився від своїх переконань і випив отруту – цикуту.

У давньогрецькій науці знаходяться витoki багатьох педагогічних ідей. У вченнях філософів Сократа, Демокріта, Платона, Аристотеля визначені мети виховання, виявлено його закономірності, принципи, на яких будуються виховання і освіта. Багато з цих ідей отримали свій подальший розвиток в науці в наступні століття. Педагогічний досвід Стародавньої Греції безцінний для людства. У ньому широко використовувалися засоби фізичного виховання і загартування; доведена можливість гармонійного розвитку; виявлений зв'язок змісту виховання і його методів з віком дитини. Гармонійний розвиток дітей через виховання залишається досі однією з найгуманніших і благородних ідей в педагогіці. У науку про виховання і освіту молоді з античності увійшли, наприклад, такі поняття: «педагог», «гімназія», «ліцей», «школа».

2. Вчені Середніх віків та доби Відродження про мету освіти та виховання людини

Характерними рисами середньовічного суспільства в Західній Європі були станова структура суспільства (духівництво, світські феодалі, селяни, городяни) і монополія церкви на його духовне життя. Найбагатша антична культура, наука і школи поступово руйнувалися, знищувалися і віддавалися забуттю, дух античності викорінювався. За часів раннього Середньовіччя оплотом ідеології суспільства стала католицька церква. Виховання, мистецтво і вся культура взагалі опинилися на службі релігії. У середньовічній Європі склалися три основних типи церковних шкіл: монастирські школи, єпископальні (кафедральні) і парафіяльні школи. Основна мета всіх типів шкіл полягала в підготовці духовенства. Вони були доступні, насамперед, вищим станам середньовічного суспільства. Монастирські школи організовувалися при монастирях, в них навчалися хлопчики 7-10 років, яких батьки прирікали на майбутнє чернецтво. Потім монастирські школи розділилися на внутрішні (для майбутніх ченців) і зовнішні (для мирян). В якості вчителів виступали освічені ченці. Монастирські школи були добре забезпечені рукописними книгами. У них викладалися граматики, риторика, діалектика, пізніше арифметика, геометрія, астрономія і теорія музики.

На зміну ранньому середньовіччю в Західну Європу прийшла нова епоха пізнього європейського Середньовіччя, що пройшла під знаком гуманістичних ідей Відродження (кінець XIV – початок XVII ст.). Нова епоха висувала нові педагогічні ідеали. Увага гуманістів стала зміщатися у бік індивіда з його здібностями і потребами, прагненнями і мотивами поведінки. Маятник хитнувся в бік особистих інтересів дітей, самостійності їх мислення. Відродження, залишаючись в строгих рамках християнської ідеології, що давала духовному життю міцний релігійно-моральний стрижень, універсальний для всіх носіїв західної культури, повернулася обличчям до людини, побачило в античній спадщині гідний наслідування і культивування ідеал високої громадянськості. В епоху Відродження стався унікальний синтез античної

традиції, і традиції середніх віків з характерною для неї релігійною спрямованістю до інтимних глибин людської душі, всі власники якої, будучи «вінцем творіння», були рівні перед Богом. Гуманістичний ідеал освіченої людини включав в себе уявлення про людину культурну, котра вміє добре говорити, переконувати співрозмовника. Гуманісти Відродження, серед яких були Томазо Кампанелла, Франсуа Рабле, Мішель де Монтень, Еразм Роттердамський і Томас Мор, ставили завдання і шукали шляхи виховання особистості активної, розумної, освіченої, сповненої громадянського обов'язку, наступної християнським цінностям, здатної до служінню суспільству і досягненню життєвого успіху. На їхню думку, освіта забезпечувала «шліфування» природи людини, формувала її розум, почуття і волю, робила вчинки людини відповідними культурі та суспільно значущими, забезпечувала щасливе особисте життя в спілкуванні з іншими людьми.

3. Новий час: людина як суб'єкт та об'єкт освітньої діяльності

Початок Нового Часу (XVII ст.) ознаменувався поширенням уявлень про активний суб'єкт, що вирвався з середньовічних пут і здатен, розвинувши себе, прожити йому одному властиве життя. Інтелектуальне життя Заходу стало визначатися висунутим Френсісом Беконом (1561-1626) гаслом «Знання – сила». Поступово пробиваються паростки наукового знання, а в педагогіці розвиваються нові ідеї про сутність, призначення людини, про вплив на людину шляхом виховання. У цей період нова педагогічна думка прагнула базувати свої висновки на даних експериментальних досліджень. Дедалі очевиднішою ставала роль природничо-наукового методу, світської освіти.

Новий час в історико-педагогічному розвитку відкривається дивним феноменом: народженням педагогічної системи, надзвичайно сміливою за задумом, постановці педагогічних питань і запропонованим рішенням, що відрізняється складною архітектонікою. Ця система – плід титанічної праці геніального чеського педагога, мудрого філософа-гуманіста Я.А. Коменського. Великий чеський педагог-гуманіст, філософ Ян Амос Коменський народився 28 березня 1592 р. Коменський прославив своє ім'я, створивши свій головний педагогічний твір, який назвав «Велика дидактика», що містив універсальну теорію навчання всіх усьому, написаний спочатку чеською мовою і тільки пізніше опублікований в перекладі на латинську мову. Мудра і гуманна педагогіка Коменського не відразу знайшла своє втілення. Деякі його твори отримали визнання і широко розповсюдилися ще за життя педагога, що зробило його ім'я відомим. Але світ незабаром забув його, як забув і його могилу, а його твори, розрізнені і розсіяні по світу, переслідувані і приховувані, піддавалися образливим нападкам. Так було двісті років. XIX ст. знову відкрило Я. А. Коменського, і його думки не тільки розлетілися по світу, але і знайшли широке використання в педагогіці.

Джон Локк (1632-1704) – відомий англійський філософ і педагог епохи Просвітництва, котрий мав серйозний вплив на подальший розвиток філософії та педагогіки. Основна педагогічна праця філософа – «Думки про виховання». Локк ніколи не вважав виховання здатним змінити світ, як, наприклад,

французькі просвітителі XVIII ст. Існуючий лад він вважав цілком раціональним і потрібно лише зміцнити його, давши розумне виховання добродісного буржуа. Виховання здатне сформувати особливу породу людей – джентльменів. Основна мета виховання – щастя людини, що ґрунтується на чесноті. Якщо щастя є мета життя людини, то воно повинно бути і метою виховання.

Роман-трактат «Еміль, або Про виховання» є основним педагогічним твором Жан-Жака Руссо, воно цілком присвячено викладу його поглядів на виховання; в ньому розумне виховання розуміється Руссо як спосіб суспільної перебудови. У сучасному Руссо суспільстві побутувало розуміння виховання як перероблення дитини дорослими за встановленим зразком за допомогою літератури, релігії і т.п. і перетворення дитини шляхом навчання в таку людину, яка потрібна для відповідного «місця» в суспільстві. Руссо протиставив такому вихованню особистість, виховану засобами природи, з власними природними інтересами, яка керується в житті власними природними здібностями. За твердженням Руссо, існують три джерела виховання: природа, речі, люди. Виховання дається нам або природою, або людьми, або речами, але, вважає Руссо, результат досягається у вихованні тоді, коли вони не суперечать один одному. Ідеалом Руссо представляється людина в її природному, що не зіпсованому суспільством і вихованням стані.

4. Концепція теорії та практики освіти в філософії XIX ст.

Наприкінці XIX ст. загострюється увага суспільства і держави на проблемах освіти. Образ школи склався історично і, незважаючи на специфіку його в різних країнах, він зберігався століттями. Індійську школу брамінів, храмові школи єгиптян, філософські школи Афін, риторичні школи римлян, європейські церковні школи Середньовіччя і латинські школи XVIII ст., створені на основі церковних, ріднить одне – все це школи книжного, словесного навчання. Такою школа залишалася повсюдно і на початку XIX ст. Тим часом економічна і суспільно-політична ситуація стала іншою, стара школа не відповідала новим умовам життя. Освітня система потребувала кардинального перетворення – таким все частіше ставав заклик до суспільства з боку педагогічних діячів. З'явилося безліч реформаторських педагогічних течій. Серед педагогів-реформаторів були розробники і прихильники трудової школи, педагогіки дії, індивідуального навчання, соціальної, лікарської, моральної, сексуальної, експериментальної педагогіки та ін. Багато ідей висловлювалося в області спеціальних методик. До кінця XIX ст. здобули популярність прихильники експериментальної педагогіки.. Експериментальна педагогіка стимулювала вивчення дитини, встановила деякі закономірності розвитку дитини.

У кінці XIX – початку XX століть педагогіка розвивається за двома напрямками, один з яких зберігає усталені традиції (педагогічний традиціоналізм). У рамках цього напрямку розвивається соціальна педагогіка. Інший (рух нового виховання) шукає шляхи оновлення цілей, змісту, форм і методів виховання самостійних, активних, ініціативних, творчих людей.

Реформаторська педагогіка (рух нового виховання) виступала проти інтелектуалізму в навчанні. Зробити школу місцем підготовки людей нового типу, вирішити протиріччя між вузькою спеціалізацією і завданнями загального розвитку стало основною спільною ідеєю всіх нових педагогічних концепцій і напрямів: теорії вільного виховання, експериментальної педагогіки, прагматичної педагогіки (або прогресивізму) та ін. В основі реформаторської педагогіки лежав принцип педоцентризму – педагогічний процес повинен будуватися, виходячи з безпосередніх інтересів дітей, закладених в них потенцій, а не за заздалегідь розробленими програмами і планами, що суперечить природі розвитку дитини.

5. Ставлення до освіти за доби Київської Русі та українська інтелектуальна думка про сенс освіти та процесу виховання

Зародження української освіти прийнято відносити до періоду Київської Русі – першої держави східних слов'ян (IX – XI ст.), коли і почала складатися національна система виховання. Протягом багатьох століть вона збагачувалася досвідом, у ній з'явилися теоретичні обґрунтування, століттями відбувалося становлення народної педагогіки. Хрещення Київської Русі в X ст. сприяло розвитку культури в усіх напрямках: поширенню грамотності, літератури, вдосконаленню архітектури, збагаченню образотворчого мистецтва. Християнство визначило і заповіді нової моралі, заснованої на любові, шанування батьків, осудженні пороків – вбивства, крадіжки, лжесвідчення, перелюбу і т.зв. Віра визначала і одну з основних рис українського народного характеру – «видатну доброту», вона виявлялася в поведінці і виражалася в гостинності, хлібосољстві, взаємодопомоги, відсутності злопам'ятності. Перше офіційне свідоцтво про появу шкіл на Русі відноситься до 988 р. У «Повісті временних літ» зазначається, що князь Володимир відкрив у Києві при Десятинній церкві школу «книжкового навчання». Хрещення Русі і поширення грамотності через шкільне навчання були ланками однієї політики князя Володимира, який бажав зміцнення держави, і тому прагнув підготувати грамотних людей, насамперед, для державного апарату, які б могли вміло вести внутрішню і зовнішню політику. На XI ст., коли припадає період розквіту Київської Русі, склалася така система шкіл і виховання: школи «книжкового навчання», монастирські школи, школи грамоти, кормільство, жіночі школи (прикладом таких шкіл є жіноча школа, відкрита Ганною Всеволодівною (сестрою Володимира Мономаха) при Андріївській церкві в Києві (1086)).

Важливою подією, яка сприяла розвитку педагогічної думки і поширення навчальної літератури в Україні, став початок вітчизняного книгодрукування, основоположником якого є відомий просвітитель XVI ст. Іван Федоров (1510-1583 рр.). Він заснував у Львові першу в Україні друкарню. Букварі, видані Федоровим, виконували крім навчальної та виховну функцію, оскільки їх зміст був спрямований проти католицизму, уніатства, соціального і національного гноблення. Видана ним навчальна література є неоціненним скарбом у розвитку педагогічної справи в Україні. Цими книгами Федоров прагнув захистити дітей від вседозволеності батьків, закликав виховувати «в милості», в терпінні,

прийнятті, «приемлюще один одного і прощення дарующе». У 1609 р. Львівським Ставропігійським братством надрукована книга невідомого автора «Про виховання дітей». Це була перша друкована педагогічна праця в Україні. У книзі обґрунтовується думка, що позитивні і негативні якості людини не вроджені, а є результатом виховання. Автор також вказує на відповідальність батьків за виховання і навчання дітей, про їх обов'язки віддати дитину в «науку», висуває ідею, що виховання слід починати з раннього віку.

Феофан Прокопович – український церковний, громадський і державний діяч, письменник, учений, педагог, викладач і деякий час ректор Києво-Могилянської академії. Прокопович – один з найосвіченіших людей свого часу. Цінними для педагогіки є думки, висловлені Ф.Прокоповичем у книзі «Про риторичне мистецтво» щодо ораторського таланту вчителя, який розповідаючи про будь-який предмет повинен, насамперед, впливати на почуття своїх слухачів, зачіпати найтонші струни душі людини так, щоб образ постав перед очима аудиторії. Прокопович був прихильником прогресивних методів навчання. Подібно Я.А. Коменського він вимагав свідомого, наочного, доступного, систематичного вивчення матеріалу. Вважав, що підручники і книги для широкого кола читачів повинні бути написані простою, доступною мовою.

В історії вітчизняної педагогіки особливе місце займає К.Д. Ушинський – засновник наукової педагогіки і реформатор школи. «Людина як предмет виховання. Досвід педагогічної антропології» – так назвав свою капітальну працю у двох томах К.Д. Ушинський. Він був першим професійним педагогом на теренах Російської імперії, який займався теоретичними дослідженнями, педагогічною практикою і одночасно реформою школи. Ушинський виступив проти спроб російського уряду провести шкільні реформи шляхом запозичення іноземної системи виховання. Він вважав, що суспільне виховання є продуктом тривалого історичного розвитку нації, його неможливо придумати в кабінеті або запозичувати у інших народів. Ушинський доводить, що не тільки на практиці, але і в теорії не існує загальної виховної системи для всіх народів. У кожного народу своя особлива система виховання, і як не можна жити за зразком іншого народу, так само не можна виховуватись за чужою запозиченою педагогічною системою. У педагогічній системі Ушинського важливе місце займають питання виховання, в яких він спирався на ідею гармонійного розвитку особистості. Основними засобами естетичного виховання Ушинський вважав природу, працю, зміст шкільної освіти, мистецтво. Видатний педагог вказував, що народним учителем може бути тільки людина, яка близька до народу, тісно пов'язана з ним, знає народну мову, живе народними інтересами. Учитель повинен бути високоосвіченою людиною з енциклопедичними знаннями, любити свою професію, бути завжди зацікавленим у вдосконаленні своєї майстерності, володіти педагогічним тактом.

Радянська освіта і педагогіка, породжені тоталітарним суспільним ладом і комуністичною ідеологією, мають деякі особливості в різні часові періоди. Перші післяреволюційні роки поєднали в собі орієнтацію на «трудова школу» з ідеями «вільного виховання», приправленими революційної романтичної

фразою. 20-ті роки – «школа праці»: єдина трудова політехнічна школа, прагнення до гуманізації освіти, творча переробка західного досвіду. 30-ті роки – «школа навчання», в основному її авторитарний варіант: чи не опора на особистий досвід, не відкриття знань, а споживання готових зразків. У школах жорстка регламентація, ідеологічні схеми. Незважаючи на те, що метою виховання декларувалося всебічний розвиток особистості, насправді готувалися слухняні виконавці, «гвинтики» системи, «кадри соціалізму». Всі ці тенденції зберігалися протягом усього існування радянської школи, хоча в 50-60 рр., після викриття культу особи Сталіна, з'явилися цікаві і продуктивні педагогічні теорії (розвиваючого навчання, проблемного навчання, колективних творчих справ).

Найяскравішою особистістю в радянській педагогіці став Антон Семенович Макаренко – вихователь, вчений, письменник. Метою освіти є виховання бойового, активного, життєвого характеру. Вихованець повинен мати почуття обов'язку і поняття честі, відчувати свої зобов'язання перед суспільством, повинен уміти підкорятися товаришеві і наказати йому, бути суворим, добрим залежно від умов життя. Він повинен бути активним організатором; бути наполегливим і загартованим, вміти володіти собою і впливати на інших. Він повинен бути веселим, бадьорим, підтягнутим, здатним боротися і будувати, здатним жити і любити життя, він повинен бути щасливим. І таким він повинен бути не тільки в майбутньому, але і в кожному свій нинішній день. Успішне досягнення виховних цілей вимагає від педагога вибору відповідних методів, визначення всього змісту життя і діяльності дітей. Серцевиною, ядром педагогічної теорії Макаренко є його вчення про колектив. Макаренко ввів термін «колектив» в професійно-педагогічну лексику, розуміючи під ним певну організацію дітей. Принципові для особистісного виховання якості колективу Макаренко визначив так: колектив об'єднує людей в ім'я спільної мети, в загальній праці і в організації цієї праці. Кожна дія окремого учня, кожна його удача чи невдача повинні розцінюватися як невдачі на тлі загальної справи, як удача у спільній справі. Через колектив кожен його член входить у суспільство, звідси впливає ідея дисципліни, поняття обов'язку і честі, гармонії особистих і спільних інтересів. Колектив – це не натовп, а соціальний організм, «цілеспрямований комплекс особистостей», він володіє органами самоврядування, уповноваженими представляти інтереси колективу і суспільства.

6. Орієнтири освітніх процесів в сучасній вітчизняній та західній філософії

У сучасній вітчизняній і західній філософії освіти ключовими орієнтирами стали: «зміна системи цінностей; пробудження і вивільнення самостійності, проактивності та духовності в людині; зміна самої ментальності суспільства. Тенденції сучасної філософії освіти включають в себе наступні принципи:

1. Демократизація освіти. Вона припускає роздержавлення школи та перехід до громадсько-державної системи; децентралізацію управління освітою; участь місцевої влади у розвитку освіти; самостійність освітніх

установ у виборі стратегії свого розвитку; право педагогів на творчість, право учнів на вибір школи.

2. Пліуралізм, багатоукладність, варіативність і альтернативність освіти, що означає право на розвиток як державного, так і недержавної освіти.

3. Народність і національний характер освіти; пориваючи з національними традиціями, школа ставала механізмом руйнування національної культури, деформації міжнаціональних відносин.

4. Відкритість освіти – це зверненість освіти до єдиного і неподільного світу, усвідомлення пріоритету загальнолюдських цінностей.

5. Гуманізація освіти – це поворот школи до дитини, повага до її особистості, довіру до неї, створення умов для розкриття, розвитку її здібностей та обдарувань, з'єднання в дитині особистісного та колективного. Основним сенсом педагогічного процесу стає розвиток учня, заснований на педагогічному співробітництві.

6. Гуманізація освіти, спрямована до цілісної картині світу, світу культури і людини, відмова від технократизму.

7. Диференціація освіти, яка спирається на різноманіття навчальних програм, підручників, створення ринку освітніх товарів і послуг. Забезпечення різноманітності освіти і збереження її якості.

8. Розвиваючий, діяльнісний характер освіти – пробудження здібності особистості до самостійної праці в різних сферах, що може бути досягнуто при відмові від встановлення школи на репродуктивне відтворення знань і переході до діяльнісної і перетворюючої спрямованості освіти. Орієнтир не тільки на засвоєння знань, а й на способи цього засвоєння, на розвиток пізнавальних сил і творчого потенціалу дитини.

9. Безперервність освіти, яка забезпечує як спадкоємність різних ступенів освіти, так і можливість освітнього маневру особистості. Освіта не на все життя, а через все життя – таке розуміння цього принципу, і викликаний він постійним оновленням знання, необхідністю перемикання з однієї сфери діяльності в іншу. Навчити учня вчитися, допомогти йому усвідомити життєву необхідність оновлення освіти – одне із завдань школи.

Реформа освіти продовжується і на початку ХХІ ст. Незважаючи на її успіхи, залишаються невирішеними найважливіші проблеми освітнього процесу, а саме характер шкільної освіти. Школа кінця ХХ ст. виявилася не в змозі вирішити в повному обсязі задачі, що виникли у зв'язку з мінливими соціально-економічними та культурними умовами. В даний час вітчизняна педагогіка розвивається в основному в трьох напрямках. Перший напрям прагне до модернізації педагогічних технологій, орієнтованих на формування знань, умінь і навичок. Другий напрям характеризується введенням особистісно-орієнтованих освітніх технологій. Третій напрям передбачає звернення до духовно-моральних традицій вітчизняної освіти і виховання, це напрям пов'язаний з відновленням традицій, укладу життя і форм національного досвіду.

Цільові навчаючі завдання:

1. Назвіть філософа, що прославився як перший професійний педагог Стародавнього світу:

- a.* Соломон
- b.* Крішна
- c.* Конфуцій
- d.* Езоп

2. Які дисципліни входили у елементарний курс середньовічних наук, що називався «тривіум»:

- a.* граматика, риторика, діалектика
- b.* граматика, арифметика, музика
- c.* граматика, риторика, астрономія
- d.* граматика, риторика, арифметика

3. Ян Амос Коменський:

- a.* першим ввів термін «дидактика»
- b.* першим призвав до відмови від тілесних покарань
- c.* першим намагався виділити та систематизувати об'єктивні закономірності освіти та виховання
- d.* першим висловив тезу щодо необхідності невтручання держави в освітній процес

4. До філософів Нового часу, що займалися проблемами освіти, не відноситься:

- a.* Дж. Локк
- b.* Ж.-Ж. Руссо
- c.* М. Монтень
- d.* Я. А. Коменський

5. Києво-Могилянська академія була заснована в:

- a.* 1632 р.
- b.* 1701 р.
- c.* 1884 р.
- d.* 1643 р.

6. Експериментальна педагогіка зосереджувалась:

- a.* на вільному вихованні
- b.* на дослідженнях психології дитини
- c.* на вихованні через мистецтва
- d.* на релігійній освіті

7. Що характерно для поглядів на освіту представників українського Просвітництва?

8. Порівняйте між собою традиційний конфуціанський та традиційний християнський підходи до людини в аспекті освіти?

9. Порівняйте основні засади концепцій природного та соціального детермінізму у педагогічному аспекті.

10. В чому полягає особливість утопічно-гуманістичного підходу до освіти та виховання людини?

11. В чому, на Вашу думку, полягає складність імплементації

гуманістичної складової в освіті практики?

II. Навчальні завдання для самостійної роботи:

Питання для контролю та самоконтролю:

1. З чим пов'язана проблема періодизації історії філософії освіти?
2. Покажіть взаємозв'язок педагогічної думки та потреб суспільного життя в історії філософії освіти.
3. Розкрийте сутність методу сократівського діалогу (маєвтики) та його вплив на формування вимог до освітнього процесу.
4. У чому полягають філософсько-антропологічні засади середньовічної системи освіти?
5. Розкрийте основні ідеї освітньої системи доби Відродження?
6. Які особливості становлення класичних ідей та теорій філософії освіти Нового часу?
7. Якими соціально-політичними тенденціями була інспірована концепція теорії та практики освіти у філософії марксизму?
8. Розкрийте сутність трансформацій поглядів на освіту в Україні у класичну добу української філософії, радянський та пострадянський періоди.
9. Що можна вважати національним вкладом в історію філософії освіти вітчизняними мислителями за багатовікову традицію українського просвітницького руху?
10. У чому полягає специфіка натуралістичного, соціологічного та духовного підходів до людини в системі освіти?
11. Назвіть основні психологічні (персонологічні) концепції людини і поясніть у чому полягає їх внесок в освітню теорію та практику.
12. У чому полягає проблема співвідношення класичного (традиційного) та інноваційного в освіті?

Теми рефератів, доповідей:

1. Нові цілі освіти в інформаційному, постіндустріальному суспільстві.
2. Освітні процеси в Україні у правовому та реально-практичному вимірах.
3. Світська та релігійна освіта (співвідношення та проблеми взаємозв'язку).
4. Національні традиції в освітньому просторі.
5. Історія стародавніх філософсько-антропологічних підходів до освіти, їх зміст та актуальність.
6. Світогляд гуманістів доби Відродження та його вплив на педагогічну теорію та практику.
7. Проблема мети та сенсу освіти в просвітницькій філософії Нового часу.
8. Гуманістичні концепції психології ХХ ст. та їх вплив на формування сучасної освітньої парадигми.
9. Людина у пошуках «сенсу освіти» (за працями В. Франкла).
10. Концепція особистісно-орієнтованої освіти К. Роджерса

Література:

1. Алексюк, А. Українська вища школа XVI - XVII століть, Острозька академія [Текст] / А. Алексюк // Вища освіта України. – 2001. – № 1. – С. 54-58.
2. Амонашвили Ш.А. Размышления о гуманной педагогике. – М.: Издательский Дом Шалвы Амонашвили, 1995. – 496 с.
3. Бим-Бад Б.М. Антропологические основания теории и практики образования // Педагогика. – 1994. – № 5. – С. 3-10.
4. Бондаревская Е. Ценностные основания личностно-ориентированного воспитания // Педагогика. – 1995. – № 4. – С. 29-36.
5. Блонский П.П. О национальном воспитании // Вестник воспитания. – 1915. – № 4. – С. 16-38.
6. Буева Л.П. Человек культура и образование в кризисном социуме // Alma mater. – 1997. – № 4. – С. 11-17.
7. Гессен С.И. Мировоззрение и образование // Хрестоматия. Педагогика Российского Зарубежья. Пособие для пед. ун-ов, институтов и колледжей.- М.: Ин-т практ. Психологии, 1996. – С. 101-120.
8. Гессен С.И. Основы педагогики. Введение в прикладную философию / Отв. ред. и сост. П.В. Алексеев. – М.: «Школа-пресс», 1995. – 448 с.
9. Гершунский Б.С. Образование в третьем тысячелетии: гармония знания и веры // Педагогика. – 1998. – № 2. – С. 49-57.
10. Гершунский Б.С. Философия образования. – М.: Московский психолого-социальный институт, изд-во «Флинта», 1998. – 432 с.
11. Глузман О.В. Університетське педагогічна освіта: досвід системного дослідження. К., Видавничий центр «Просвіта», 1997.
12. Кирьякова А.В. Теория ориентации личности в мире ценностей. Монография. – Оренбург: Изд-во ОГПИ, 1996. – 188 с.
13. Крисаченко, В. Світоглядна парадигма ХХ століття: український внесок [Текст] / В. Крисаченко // Освіта і управління. - 2010. - Том 13, N 4. – С. 98-114
14. Сірополко, С.О. Історія освіти в Україні [Текст] / С. О. Сірополко ; підгот. вид. Ю. М. Вільчинський. - 2-ге вид. - Львів : Афіша, 2001. – 664 с.

Тема 5. СПЕЦИФІКА ВИЩОЇ ШКОЛИ ТА ЇЇ МІСЦЕ В ОСВІТНЬОМУ ПРОЦЕСІ. ТЕНДЕНЦІЇ РОЗВИТКУ ВИЩОЇ ОСВІТИ УКРАЇНИ НА ПОЧАТКУ ТРЕТЬОГО ТИСЯЧОЛІТТЯ. НАУКА І ОСВІТА

Ключові слова: наука, освіта, вища школа, вища освіта, освітня діяльність, система освіти в Україні, тенденції розвитку вищої освіти України, реформування вищої освіти, європейський освітній простір, Болонський процес.

Актуальність теми пов'язана з декількома аспектами. З еволюцією людського суспільства відбувається зміна всіх форм життєдіяльності. Розвиток науки і техніки, медицини та інших важливих сфер суспільства призводить до того, що потрібно підвищувати ефективність освіти в Україні, з огляду на сучасні вимоги світових та євроінтеграційних процесів.

Загальна мета

Проаналізувати специфіку вищої школи, визначити її місце в освітньому процесі. Визначити проблеми та перспективи освіти України початку третього тисячоліття.

Конкретні цілі:

- розкрити й обґрунтувати специфіку вищої школи, визначити її місце в освітньому процесі;
- визначити мету, завдання та зміст вищої освіти в Україні;
- з'ясувати і проаналізувати пріоритетні напрями реформування і модернізації вищої освіти в Україні в контексті інтеграції європейського освітнього простору.

I. Теоретичні питання для розгляду на семінарському занятті:

1. Специфіка вищої школи та її місце в освітньому процесі. Мета, завдання та зміст вищої освіти в Україні.
2. Система освіти в Україні, її структура. Принципи діяльності освітніх установ.
3. Стан і тенденції розвитку вищої освіти України початку третього тисячоліття.
4. Пріоритетні напрямки реформування та модернізації вищої освіти в Україні в контексті інтеграції європейського освітнього простору.

1. Специфіка вищої школи та її місце в освітньому процесі. Мета, завдання та зміст вищої освіти в Україні

Вища школа – невід'ємний інститут суспільства, орієнтований передусім на становлення духовного обличчя найбільш освічених його членів, здатних не тільки розвивати обрані сфери діяльності, а й керувати прогресом самого суспільства. Традиційно саме на молодь суспільство і державу покладають великі надії як на професійне і творче, майбутнє нації.

Освіта у всі часи була і залишається головною в процесі історичного розвитку людства. Мета, завдання і зміст освіти не залишаються незмінними, однаковими для всіх історичних епох. Вони змінюються залежно від соціально-економічного і культурного рівня суспільства, стану науки і техніки, перспектив розвитку країни. Сьогодні перед освітою ставиться основна задача – озброїти людину знаннями та вміннями користуватися матеріальними і духовними продуктами, засобами інформації, грамотно орієнтуватися у величезному світі оточуючих нас речей. Слід підкреслити, що в освітньому процесі вища школа допомагає молодій людині реалізувати свій потенціал, формує якості особистості, що дозволяють змінити її ціннісне ставлення до світу. *Мета сучасної вищої освіти* передбачає всебічний розвиток людини як особистості та найвищої цінності суспільства, розвиток її талантів, розумових і фізичних здібностей, виховання високих моральних якостей, формування громадян здатних до активної творчої професійної діяльності, збагачення на цій основі інтелектуального, творчого, освітньо-культурного потенціалу народу, забезпечення потреб суспільства в висококваліфікованих фахівцях.

Зміст освіти – це система наукових знань про природу, суспільство, людське мислення, практичні уміння і навички діяльності якими людина повинна оволодіти шляхом навчання у навчальному закладі. Слід підкреслити, цілісний світогляд особистість отримує в процесі навчання і виховання. В вузі у молодій людини формується науковий, теоретичний світогляд, вона розвивається як фахівець. Рівень освіти фахівця, який закінчив вуз, визначається ступенем оволодіння фундаментальними і профілюючими науками, розвитком пізнавальних здібностей і освоєнням різних видів професійної діяльності. Навчання у вузі має свою специфіку і значною мірою відрізняється від шкільного. Вища школа як соціальний інститут суспільного відтворення виступає основним каналом з'єднання науки з виробництвом і практикою. Основними особливостями вузівського навчання є наступні:

1. Вивчення науки та її розвитку. Студент знайомиться з науковими проблемами, завданнями та способами їх вирішення. Відбувається оволодіння процесом формування наукових знань і методів.

2. Отримання наукових знань і практичного досвіду має професійну спрямованість.

3. Відбувається суміщення наукового та навчального процесів. Навчально-пізнавальна діяльність студентів супроводжується дослідницькою діяльністю.

Навчальна діяльність у вузі складається з різних видів і форм навчальної діяльності. Основою навчальної роботи є теоретичні та практичні заняття, взаємопов'язані між собою.

Навчальний процес включає в себе наступні елементи: лекції, лабораторні заняття, семінарські заняття, навчальна практика, виробнича практика.

Відбір змісту вищої освіти повинен ґрунтуватися на загально-дидактичних принципах (науковості, доступності), а також включати:

- принцип відповідності змісту освіти потребам суспільного розвитку;
- принцип єдності змістовної і процесуальної сторін навчання;

- принцип структурної єдності змісту освіти на різних його рівнях;
- принцип випереджаючого розвитку освіти.

Можна зробити висновок, що головна *мета вищої освіти* – формування і розвиток творчого потенціалу особистості. Освіта також має бути пронизана загальнолюдськими цінностями. Сьогодні думаючий фахівець зобов'язаний спостерігати, аналізувати, вносити пропозиції, відповідати за прийняті рішення і вміти долати конфлікти і суперечності; він повинен володіти культурою багатокритеріальної постановки вирішення завдань.

Освітній процес у вищій школі можна представити у вигляді ієрархії цілей навчання, виховання і розвитку студентів, що має три рівні. *Перший (вищий) рівень* відображає мету різнобічного розвитку та виховання особистості майбутнього фахівця:

- виховання у студентів різнобічних ціннісних орієнтацій на основі потреб та інтересів особистості, в тому числі в галузі обраної професії;
- розумовий і фізичний розвиток учнів;
- формування в учнів наукового світогляду;
- моральне і правове виховання, виховання поваги до законів, вимога до дотримання норм суспільної поведінки;
  - естетичне виховання;
  - трудове і професійне виховання;
  - виховання почуття патріотизму, поваги до історії свого народу, держави, до рідної мови.

Другий рівень – це рівень спеціальності. Він включає підготовку фахівців відповідно до вимог моделі особистості фахівця, завдання, які вирішуються фахівцями на виробництві, а також знання, вміння, здібності та інші якості особистості, необхідні для вирішення виробничих і соціальних завдань. *Третій рівень* – рівень дисциплін, що визначає цілі їх викладання. На цьому рівні цілі освіти встановлюються як узагальнені знання і способи діяльності, що формуються у студентів, виховні та розвиваючі цілі викладання тієї чи іншої дисципліни.

2. Система освіти в Україні, її структура. Принципи діяльності освітніх установ

Освіта є найважливішим конструктом цивілізації, визначальним фактором соціально-економічного прогресу суспільства. Кожна країна згідно свого історичного розвитку, національних традицій, умов, перспектив формує свою систему освіти.

Система освіти – це сукупність навчально-виховних та культурно-освітніх закладів, наукових, науково-методичних і методичних установ, науково-виробничих підприємств, державних і місцевих органів управління освітою та самоврядування в галузі освіти, що відповідно до Конституції та інших законів України здійснюють процес освіти та виховання громадян. Функціонування системи освіти забезпечується державою (ст. 53 Конституції України).

Структура і доцільність створеної в державі системи освіти

характеризують її ефективність і перспективність розвитку.

Структура освіти в Україні:

1. Дошкільна освіта
2. Загальна середня освіта.
3. Позашкільна освіта.
4. Професійно-технічна освіта.
5. Вища освіта.
6. Аспірантура.
7. Докторантура.
8. Самоосвіта.

Виходячи зі структури освіти, в Україні встановлено відповідні *освітні рівні*:

- початкова загальна освіта;
- базова загальна середня освіта;
- повна загальна середня освіта;
- професійно-технічна освіта;
- базова вища освіта;
- повна вища освіта.

Законом України «Про освіту» встановлено також освітньо-кваліфікаційні рівні:

- 1) кваліфікований робітник;
- 2) молодший спеціаліст;
- 3) бакалавр;
- 4) спеціаліст, магістр.

Слід підкреслити, діяльність освітніх установ України ґрунтується на відповідних принципах (базові положення, які лежать в основі функціонування закладів системи освіти України). Основні принципи освіти визначені Законом України «Про освіту»:

- доступність для кожного громадянина усіх форм і типів освітніх послуг, що надаються державою;
- рівність умов для повної реалізації кожною людиною її здібностей, таланту, всебічного розвитку;
- гуманізм, демократизм, пріоритетність загальнолюдських духовних цінностей;
- органічний зв'язок зі світовою та національною історією, культурою, традиціями;
- незалежність освіти від політичних партій, громадських і релігійних організацій;
- науковий характер освіти;
- інтеграція з наукою і виробництвом;
- взаємозв'язок з освітою інших країн;
- гнучкість і прогностичність системи освіти;
- безперервність і різноманітність освіти;
- поєднання державного управління і громадського самоврядування в

освіті. Таким чином, кожен принцип окреслює певні вимоги до функціонування тих або інших установ освіти.

3. Стан і тенденції розвитку вищої освіти України початку третього тисячоліття

На порозі входження світової спільноти у третє тисячоліття виняткового значення набуває освітньо-наукова сфера (і, зокрема, вища освіта), яка в умовах швидкого наростання глобальних загроз поступальному розвитку окремих країн і всього людства покликана стати основним засобом формування здатних до вирішення нових проблем фахівців, джерелом знань і методів для рівноправного співіснування людини і навколишнього середовища.

З цього випливає, що освітня діяльність у ВНЗ повинна ґрунтуватися на таких основних постулатах:

1) відповідність освіти потребам соціально-економічного розвитку суспільства;

2) забезпечення інтелектуального розвитку особистості, оволодіння нею ефективними методами самостійної пізнавальної діяльності;

3) формування у молодих поколінь високих морально-духовних якостей на основі загальнолюдських і національних цінностей;

4) розвиток високої екологічної культури та відповідальності за збереження навколишнього середовища.

Саме тому усвідомлюється необхідність переходу до нової освітньої системи – в рамках якої метою освіти і виховання повинен бути професійно компетентний, ініціативний, творчий громадянин, наділений почуттям обов'язку і відповідальності перед суспільством, здатний швидко адаптуватися до сучасного світу, характерними рисами якого є підвищення ролі особистості, інтелектуалізація діяльності в контексті стрімких змін техніки і технологій, безперервне зростання обсягів інформації та оновлення знань, постійне розширення і поглиблення сфер наукового дослідження.

Особливості реформування освіти на сучасному етапі передбачають усвідомлення переходу до нової парадигми філософії освіти, розробку нового змісту освіти, переходу педагогічної практики на принципово нові теоретико-методологічні та технологічні основи.

В даний час в Україні активно здійснюється реформування освітньої системи, що передбачає наступне:

- усвідомлення того факту, що кожен освітній рівень є органічною частиною системи безперервної освіти, що вирішує проблеми наступності різних її ступенів;

- технологізацію навчання;

- перехід від інформативних до активних методів і форм навчання з включенням в діяльність учнів елементів проблемності, наукового пошуку, різноманітних форм самостійної роботи – перехід від школи відтворення до школи розуміння та мислення;

- перехід до засобів організації навчального процесу, спрямованих на інтенсифікацію засвоєння;

- перехід до такої організації взаємодії педагога і студента, при якій акцент переноситься на пізнавальну діяльність того, хто вчиться. Таким чином, найбільш ваговою і значущою з наведених є тенденція діяльній спрямованості професійної освіти. На відміну від знаннево-орієнтованого підходу, який довгий час панував у вищій школі й акцентував увагу на формуванні у студентів міцних систематизованих знань, діяльній підхід зміщує акцент у підготовці фахівців на формування здатності до активної діяльності, творчої професійної праці. Не тільки засвоєння знань, а й оволодіння процесом, способами і знаряддями діяльності стає важливим компонентом розвитку особистості студента в процесі навчання.

4. Пріоритетні напрямки реформування та модернізації вищої освіти в Україні в контексті інтеграції європейського освітнього простору

У сучасному світі, який увійшов у третє тисячоліття, розвиток України визначається в контексті європейської інтеграції з орієнтацією на фундаментальні цінності західної культури. Для України особливої актуальності набуває соціально-економічний розвиток, в контексті якого значна увага приділяється людині, науці, освіті.

Вища освіта є одним з визначальних чинників відтворення інтелектуальних і продуктивних сил суспільства, розвитку духовної культури українського народу, гарантом майбутніх успіхів у зміцненні авторитету України як суверенної, незалежної, демократичної, соціальної і правової держави. Слід підкреслити, євроінтеграційні процеси стимулюють до більш інтенсивного розвитку всіх галузей української економіки. Освітній простір не може залишитися осторонь цих світових глобальних перетворень, оскільки саме освіта повинна активніше реагувати на зміни в базових характеристиках суспільства, готувати громадян до нових геополітичних і економічних умов.

Політика взаємного економічного зближення України з європейськими країнами, вже є невід'ємною частиною нашого життя. У такому контексті, визначальними тенденціями розвитку світової освітньої системи стають поглиблення її фундаменталізації, посилення гуманістичної спрямованості, духовної та загальнокультурної складової освіти, формування у студентів системного підходу до аналізу складних технічних і соціальних ситуацій, стратегічного мислення, виховання соціальної та професійної мобільності. Необхідність підтримання високої конкурентоспроможності на ринку праці вимагає також прищеплення прагнення і навичок до самонавчання, самовиховання і самовдосконалення протягом всього активного трудового життя. Таким чином, вища освіта повинна бути фундаментальною, базуватися на сучасних досягненнях науки, здійснюватися за новітніми педагогічними технологіями.

У реформуванні освіти в Україні значною мірою враховується об'єктивний вплив загальних для сучасної цивілізації тенденцій розвитку. Перша тенденція – посилення процесу глобалізації економіки, взаємозв'язку і взаємозалежності держав світу. Ця тенденція обумовлена розвитком науки,

технологій, виробництва, що призводить до формування загального світового економічного простору і планетарного інформаційного поля, а також інтенсивного обміну результатами матеріальної і духовної діяльності. Друга обумовлена формуванням позитивних умов для індивідуального розвитку особистості, її самореалізації у світі.

Прагнення адаптуватися до світових стандартів в освіті викликає необхідність першочергового вирішення таких ключових питань, як визначення місця вишу у сучасному світі і зміна змісту вищої освіти, а отже і пов'язаної з цим модернізації освітніх структур, вдосконалення методики викладання, впровадження новітніх технологій в освітній процес. Ставши самостійною і незалежною сферою діяльності, вища освіта прагне адаптуватися до нових умов, орієнтуючись на світові стандарти освіти. Проте, пошук шляхів намічених перетворень у цій сфері діяльності не повинен означати сліпе наслідування світовим стандартам. Видається за доцільне, використовувати позитивні аспекти світової системи освіти, не піддаючи забуттю власні освітні традиції.

Проектування освітніх структур і впровадження нових моделей та програм підготовки, як свідчить досвід усіх країн, у тому числі й України, - процес надзвичайно складний і надалі актуальний. Модернізація вищої школи спрямована на підвищення рівня освіти та інтеграції її в єдиний європейський освітній простір.

Згідно Державної національної програми «Освіта. Україна XXI століття», Національної стратегії розвитку освіти в Україні на 2012-2021 рр., В багатоплановому процесі пріоритетних напрямків реформування освіти виділяються наступні:

1. Демократизація вищої освіти.
2. Створення науково-навчально-виробничих комплексів як специфічної для вищої школи форми інтеграції науки, освіти і виробництва.
3. Фундаменталізація освіти.
4. Індивідуалізація навчання.
5. Гуманітаризація і гуманізація освіти.
6. Комп'ютеризація вищої освіти.
7. Тенденція переходу до масової вищої освіти.
8. Автономізація університетів.
9. Зростання вимог до професіоналізму викладачів.
10. Створення системи регулярної оцінки ефективності діяльності вищих навчальних закладів з боку суспільства.

Таким чином, можна зробити висновок, що підходи і практичні дії реформування та розвитку освіти в Україні базуються на концепції побудови незалежної демократичної держави, засновані на державних пріоритетах:

- доступ до освітньої та професійної підготовки всіх, хто має необхідні здібності, мотивацію і адекватну підготовку;
- використання освіти та професійної підготовки для захисту соціальних інтересів суспільства і стратифікації його членів за ролями і статусами;
- зменшення монопольних прав держави в освітній сфері за рахунок

створення на рівноправній основі недержавних навчально-виховних, професійно-технічних та навчальних закладів, формування багатоваріантної інвестиційної політики в галузі освіти.

Цільові навчальні завдання:

1. Під терміном «зміст освіти» слід розуміти:

- a.* систему наукових знань, практичних умінь і навичок, світоглядних і морально-естетичних ідей, якими необхідно оволодіти в процесі навчання
- b.* розвиток особистості як суб'єкта професійної діяльності
- c.* професійний розвиток особистості засобами науково-організованого професійного навчання
- d.* оволодіння професійними знаннями, вміннями, навичками

2. Метою освіти є:

- a.* всебічний розвиток людини як особистості та найвищої цінності суспільства
- b.* розвиток розумових і фізичних здібностей людини
- c.* підвищення освітнього рівня і культурного потенціалу народу
- d.* все вище вказане

3. Вища школа виконує такі функції:

- a.* виховну, освітню, науково-дослідну
- b.* освітню, науково-дослідну, інтернаціональну
- c.* виховну, освітню, загальнокультурну, науково-дослідну, інтернаціональну
- d.* освітню, загальнокультурну, інтернаціональну

4. Здійснення освітньої діяльності включає:

- a.* навчальну, виховну, наукову, культурну, методичну діяльність
- b.* навчальну, виховну, наукову, діяльність
- c.* навчальну, наукову, методичну діяльність
- d.* навчальну, виховну, методичну діяльність

5. Проаналізуйте специфіку вищої школи, визначте її місце в освітньому процесі. Розкрийте цілі, завдання, зміст вищої освіти в Україні.

6. Вся сукупність навчально-виховних та культурно-освітніх навчальних закладів становить:

- a.* систему культури
- b.* систему освіти
- c.* соціальну систему
- d.* навчальну систему

7. Проаналізуйте пріоритетні напрямки реформування та модернізації вищої освіти в Україні в контексті інтеграції європейського освітнього простору.

8. Освіта в Україні ґрунтується на засадах:

- a.* гуманізму і демократії
- b.* національної свідомості
- c.* взаємоповаги між націями і народами
- d.* все вище вказане

9. Гуманізація освіти - це:

- a.* формування професійно важливих якостей
- b.* виховання як процес формування і затвердження загальнолюдських і моральних цінностей
- c.* формування світогляду
- d.* розвиток особистості як суб'єкта професійної діяльності

10. Вимоги до змісту сучасної вищої освіти, підкреслюють орієнтацію на професіоналізм, саморозвиток, стабільність високих результатів - це:

- a.* гуманітаризація і фундаменталізація
- b.* синергетичний підхід
- c.* гуманізм і саморозвиток
- d.* науковість та активність

II. Навчальні завдання для самостійної роботи:

Питання для контролю і самоконтролю

1. У чому полягають основні тенденції розвитку вищої освіти на рубежі століть. Відповідь обґрунтуйте.
2. Розкрийте та презентуйте систему освіти в Україні на принципах структурно-функціонального аналізу.
3. На основі компаративістських характеристик проаналізуйте систему принципів діяльності освітніх установ.
4. Визначте стан розвитку вищої освіти України початку третього тисячоліття з позицій реалізації положень компетентнісного підходу.
5. Проаналізуйте тенденції розвитку вищої освіти України початку третього тисячоліття з позицій реалізації положень компетентнісного підходу.
6. Визначте та проаналізуйте динаміку реалізації положень Болонського процесу в системі вищої освіти України.
7. Доведіть доцільність реформування вищої освіти в Україні, характеризуючи пріоритетні напрямки, в контексті інтеграції європейського освітнього простору.
8. Доведіть доцільність модернізації вищої освіти в Україні, характеризуючи пріоритетні напрямки в контексті інтеграції європейського освітнього простору.
9. Проаналізуйте місце і роль дидактики, доведіть комплікативність об'єкта і предмета дидактики вищої школи.
10. Доведіть значимість дотримання логічної послідовності при розробці навчальних планів, навчальних програм та навчальної літератури в системі вищої школи.

Теми рефератів, доповідей:

1. Вища освіта в Україні: історія і сучасність.
2. Законодавча база України в системі вищої освіти.
3. Болонський процес як спосіб інтеграції та демократизації вищої освіти.
4. Основні завдання, принципи та етапи формування європейського простору вищої освіти.

5. Особливості розвитку вищої освіти в зарубіжних країнах.
6. Людина: індивід, особистість, індивідуальність. Розвиток особистості в процесі навчання.
7. Соціально-педагогічний та психологічний портрет сучасного студента.
8. Технології навчання і виховання студентів у системі вищої освіти.
9. Якість професійної освіти: сутність, функції зміст.
10. Тенденції розвитку вищої освіти в Україні: традиції, сучасний стан, перспективи.

Література:

1. Бондар М. Пріоритети трансформації української [освіти](#) // Мандрівець. – 2002. - № 5. – С. 34-40.
2. Закон України «О высшем образовании» // Голос України. – 2014. – 6 августа. – Режим доступа :<http://zakon4.rada.gov.ru>
3. Закон Украины «Об общем среднем образовании» – Режим доступа: zakon4.rada.gov.ua/laws/show
4. Закон Украины «Об образовании» (с изменениями 2008 года). – Режим доступа: [www/osvita.org.ru](http://www.osvita.org.ru)
5. Национальная стратегия развития образования в Украине на 2012-2021 годы. – Режим доступа: <http://www.mon.gov.ua>
6. Указ Президента Украины № 344/2013 «О Национальной стратегии развития образования в Украине на период до 2021 года». – Режим доступа: <http://www.president.gov.ua>
7. Андрущенко В. Основные тенденции развития высшего образования на рубеже веков // Высшее образование Украины. – 2001. – № 1. – С. 11-17.
8. Герасина Л.Н. Современная высшая школа в условиях реформирования образования. – Х.: Торсинг, 1993.
9. Журавский В.С. Болонский процесс: главные принципы вхождения в европейское пространство высшего образования. – К.: ИВЦ «Издательство «Политехника», 2003.
10. Коваленко О. Українська освіта в світовому просторі // Освіта України. – 2006. – 17 листопада. – С. 6.
11. Кремень В.Г. Философия образования XXI века // Образование Украины. – 2002. – 28 декабря. – № 102-103.
12. Медвідь Л. Національна освіта незалежної України XXI століття: тенденції, проблеми // Початкова школа. – 2002. – № 1. – С. 1-4.

Тема 6. ВИКЛАДАЧ В АУДИТОРІЇ: ІСТОРИЧНА ЗМІНА РОЛІ ТА ПРОФЕСІЙНОЇ МЕТОДОЛОГІЇ

Ключові слова: викладацька діяльність, освітній простір, вчитель, вихователь, викладач, фасилітатор, професійна компетентність, педагогічна майстерність, професійна методологія.

Актуальність теми

Для більшої довершеності розуміння сучасних проблем та перспектив освіти необхідно звернутися до історії освіти та філософії, аби мати змогу проаналізувати та проінтерпретувати уявлення щодо ролі викладача в аудиторії в максимально широкому соціально-культурному контексті.

Загальна мета: виявити проблемне поле теми «Викладач в аудиторії: історична зміна ролі та професійної методології», визначити основні напрямки, за якими вивчається ця тема, показати роль та значення особи викладача для розвитку освіти.

Конкретні цілі:

- розкрити відмінності в розумінні ролі викладача на різних історичних етапах розвитку освітньої практики;
- окреслити перспективи розвитку професії викладача у нових соціально-економічних та інформаційних умовах.

I. Теоретичні питання для розгляду на семінарському занятті:

1. Історична трансформація ролі викладача в освітньому процесі.
2. Викладач у сучасному культурно-освітньому середовищі.
3. Перспективи розвитку професії викладача у нових соціально-економічних та інформаційних умовах.

1. Історична трансформація ролі викладача в освітньому процесі

Однією з найактуальніших в педагогіці і філософії освіти є проблема професіоналізму, культури та духовно-морального обличчя вчителя. В системі загальнолюдських цінностей ідеальний педагог-наставник виступає як людина, чия праця оточена повагою, пошаною.

У розробленій великим китайським філософом Конфуцієм релігійно-філософській системі вихователь відноситься до категорії «цзянь-цзи» – мудрих, благородних людей (XII ст. до н.е.). Повага до тих, хто виховує і вчить, є неодмінним правилом поведінки кожної людини Стародавнього Китаю. У Японії, культура якої багато в чому склалася під впливом конфуціанства, культ вчителя – характерна риса суспільства. «Ніколи не наступайте навіть на тінь вчителя» – говорить японське прислів'я.

Велике значення в історії педагогічної науки отримала афінська система виховання як центр духовної культури того часу. У давньогрецькій літературі багато уваги приділялося особистості вчителя орієнтованого на виховання

гармонійної особистості, який наділявся такими якостями, як інтелект, мужність, хоробрість, правдивість, естетичними принципами та ін. Видатні філософи Афін виступали одночасно і виразниками педагогічних ідей античного світу. Платон своє бачення системи виховання дітей та молоді в умовах рабовласницького суспільства окреслив у творах «Держава», «Закони» і «Протагор». На практиці він дотримувався суб'єкт-суб'єктної взаємодії вчителя і учня. Аристотель мету виховання бачив у розвитку в людині вищих душевних якостей – розуму і волі. На його думку, керівництво навчально-виховним процесом має здійснюватися державою, котрою будуть визначатися його цілі, завдання і зміст. Згідно з філософсько-педагогічною системою Платона і Аристотеля, досконалий учитель-наставник повинен бути орієнтований на виховання гармонійної особистості.

В античній філософії, людина розвинена відповідно своєю природою досить довго служила ідеалом вчителя, але на зміну їй прийшов ідеал християнський, де визначення ідеальної людини здійснювалося крізь призму християнської моралі. Абсолютним ідеалом став образ Ісуса Христа, який втілював такі якості, як любов до ближнього, доброту, чесність, мудрість, самопожертву. Цей ідеал був універсальним орієнтиром підготовки вчительських кадрів аж до початку ХХ століття, коли у філософії освіти намітилася тенденція створення нового сучасного ідеалу вчителя, хоча ряд мислителів попередніх епох зробив вагомий внесок у розвиток філософської рефлексії освіти, розглядаючи її в широкому соціокультурному контексті.

У плеяді видатних педагогів минулого одне з головних місць належить Я.А. Коменському, творча спадщина якого багато століть привертає увагу дослідників. Я.А. Коменський зазначав, що вчитель повинен мати глибокі і ґрунтовні знання, бути зразком чесноти, любити свою справу, а до учнів – ставитися по-батьківськи. На думку видатного педагога, саме від вчителя, його освіти, знань і умінь залежать всі успіхи в роботі школи, в навчанні і вихованні учнів. В процесі своєї роботи вчитель повинен виховувати в учнях поміркованість, мужність, справедливість. Якщо робота школи є незадовільною, то вина в цьому лежить на тих вчителів, які не зуміли залучити до себе учнів такими рисами, як доброзичливість, уважність. Велику увагу відводить Я.А. Коменський використанню учителем елементів гумору, що припускає використання дотепних зауважень, влучних порівнянь і загадок. Характерною рисою роботи вчителя має стати постійний інтерес учнів шкільних занять. Загалом, професію вчителя Я.А. Коменський вважав надзвичайно важливою, більше того – почесною.

Вагомий внесок у розвиток педагогічної думки зробив англійський філософ, просвітитель і педагог Д. Локк. Він розвинув і теоретично обґрунтував принципово важливе положення: навчання виступає засобом розвитку основних громадянських, моральних якостей особистості. Тому вся робота і все мистецтво педагога повинні бути спрямовані на те, щоб озброїти вихованця чеснотою, закріпити її. Локківська концепція морального виховання направляла вчителя на виконання пріоритетного завдання – формування високоморальної людини, громадянина, здатного стверджувати моральні ідеали.

Ж.Ж. Руссо закликав вчителів продумувати уроки таким чином, щоб учень був зацікавлений навчанням. Матеріал повинен викладатися доступною мовою, а педагог на уроці повинен сердитися, наводячи на себе строгість. Він наділяв особистість учителя такими якостями, як чеснота, щирість, доброта і висловлював бажання, щоб наставник і вихованець знаходилися в товариських стосунках, які б ґрунтувалися на взаємній довірі.

2. Викладач у сучасному культурно-освітньому середовищі

Науково-технічна революція, що розгорнулася в другій половині ХХ ст., внесла помітні зміни в сферу освіти. Одна з них – активна технологізація навчального процесу. Освітні заклади заповнюються навчальними машинами, навчальним телебаченням, відео- та аудіотехнікою, комп'ютерами, інтерактивними системами. Більше того, прискорення темпів науково-технічного прогресу несе за собою поряд з позитивними і негативні явища, знижуючи, зокрема, гуманістичний рівень суспільного життя. У цих умовах, як ніколи раніше, зростає роль вчителя. ЮНЕСКО, відображаючи загальну тенденцію до підвищення ролі вчителя, неодноразово підкреслює у своїх документах першорядну значимість вчителя в сучасній освіті. Міжнародна конференція за освітою (35-я сесія, 1975 г.), в якості одного з головних принципів розвитку освіти записала: «Які б не були зміни в системі освіти, зв'язок між учителем і учнями залишається в центрі процесу освіти».

У країнах західної цивілізації вчительська професія традиційно вважається переважно жіночою. У країнах східної та африканської культур, більша частина яких належить до тих, що розвиваються, в силу ряду факторів (релігійні обмеження і дискримінація жінок в галузі освіти; традиційна повага до тих, хто вчить, висока в порівнянні з іншими службовцями заробітна плата; доступність вчителювання як інтелігентної професії людям середнього і нижчого класу) чоловіки становлять великий відсоток в школах навіть на початковому рівні. У багатьох країнах Азії, Африки, Латинської Америки забезпечення шкіл кваліфікованими вчителями – гостра і невирішена проблема. Достатня кількість вчителів у школах – один з головних показників стану та якості систем освіти. Сучасна епоха, висунувши в якості базового положення «вчитель – ключова фігура в освіті», не тільки стимулювала кількісне зростання цієї категорії інтелігенції, а й помітно ускладнила і розширила функції і завдання вчительської діяльності в школі.

Праця вчителя ніколи не була легкою і простою. Але наприкінці ХХ сторіччя вчителювання, як ніколи раніше, стало багатофункціональною, складною, творчо-науковою за своїм характером. Сучасний вчитель має справу з більш складним контингентом, ніж його попередники. Масовість школи, посилення гетерогенності складу дітей вимагають обліку різноманітності рівнів підготовки до школи, здібностей, інтересів, психологічних особливостей учнів. Вчитель повинен знати методи вивчення своїх підопічних і застосовувати різні способи і прийоми диференціації та індивідуалізації навчання. У багатьох багатонаціональних, поліетнічних і поліконфесійних країнах вчителю доводиться працювати в класі, де учні належать до різних культур. Вчитель не

може працювати ефективно, не беручи до уваги цей фактор. Морально-ціннісний вигляд вчителя – це людська модель, на яку орієнтуються учні.

3. Перспективи розвитку професії викладача у нових соціально-економічних та інформаційних умовах

Зміна соціально-економічних умов життя сучасного суспільства вимагає якісно нового рівня професіоналізму фахівців які працюють в системі освіти. Посилення наукового інтересу до професійної підготовки педагогів пов'язано з безперервними зауваженнями на їх адресу і зумовлене низкою об'єктивних проблем у їх діяльності, її природі, в наборі вирішуваних завдань і технічних підходах до їх вирішення, в невиправданих очікуваннях з боку інших суб'єктів виховно-освітнього процесу.

Педагогічна система спрямована на виховання і розвиток особистості. Виховати і розвинути особистість може тільки особистість. Яким творчим потенціалом повинен володіти педагог, який одержав право і довіру керувати такою системою? Поряд з традиційними функціями педагога (навчання, виховання, допомога в розвитку) в умовах модернізації освіти, актуалізуються такі професійні функції, як прогнозування, проектування та організація змістовної і процесуальної сторін освіти і соціокультурного середовища. При переході до інформаційного суспільства, що характеризується постійним зростанням обсягу знань, все більш важливим для педагога стає вміння вести самостійну науково-дослідну роботу; зростає значення його професійної мотивації.

Що призводить початківця педагога до майстерності? Педагогічна техніка, вироблені навички. Це означає вміння зрозуміти вихованця, але це також знання психології спілкування, відносин, педагогічної психології; мовні вміння: знати особливості мови, знати, як сприймається твоя мова, як розвивається мова і мовний апарат людини, знати про особливості гучності і швидкості мови; вміння висловити своє ставлення до вчинку, до справи, до людини, своє емоційне ставлення (мімікою); і в той же час володіння навичками самоконтролю, самоаналізу, самопостереження, вміння стримувати себе.

Педагог повинен стати незалежним освіченим професіоналом, що бере на себе повну відповідальність за все, що він робить. Реалізація цього завдання може вирішуватися у формуванні професійної потреби і мобільності педагогів з проектування інваріантних технологій. Професійна компетенція передбачає володіння педагогом тим новим або оновленим змістом, що з'явилося в освітніх галузях, а так само здатність швидко освоювати нові види діяльності.

Цільові навчаючі завдання:

1. Як можна охарактеризувати професію викладача:

- a. творча
- b. громадська
- c. артистична
- d. екологічна

2. Необхідність передачі соціального опиту виникає:

- a. з появою технічних засобів освіти
- b. в процесі розвитку філософії освіти
- c. одночасно з виникненням суспільства
- d. в результаті заснування системи вищої освіти

3. Позиція викладача – це:

- a. науково-теоретична підготовка
- b. системне світоглядне ставлення до педагогічної діяльності
- c. готовність до викладацької праці
- d. навички планування навчального процесу

4. Принцип гуманізації викладання передбачає:

- a. вседозволеність
- b. засвоєння матеріалу дисципліни
- c. повагу до права людини бути самою собою
- d. орієнтацію на людський духовний досвід

5. Як, на Ваш погляд, освітній процес проявляється через єдність викладання та навчання?

6. Закінчіть текст:

- 1) Співпраця в навчанні – це...
- 2) Співтворчість в навчанні – це...

7. Розкрийте сутність гуманістичної ролі викладача в історичному контексті.

8. Які вимоги до викладача висуває сучасне культурно-освітнє середовище. Які протиріччя присутні в цих вимогах?

9. Проаналізуйте взаємозв'язок колективного та індивідуального в роботі сучасного викладача.

II. Навчальні завдання для самостійної роботи:

Питання для контролю та самоконтролю:

- 1. Які чинники обумовили виникнення педагогічної професії?
- 2. Чим обумовлена висока роль вчителя в філософії конфуціанства?
- 3. Як роль вчителя представлена в розумінні античних філософів?
- 4. Порівняйте ролі, які відводилися вчителю в свідомості людини середньовічного християнського світу та середньовічного ісламського світу.
- 5. Розкрийте умови переосмислення ролі педагога у філософії Нового Часу.
- 6. Як історично видозмінювалась роль викладача?
- 7. Що таке методична культура викладача?
- 8. Назвіть видатних педагогів різних часів. У чому полягають їх заслуги перед людством?
- 9. Чим обумовлене зростання ролі викладача в сучасному суспільстві?
- 10. Чому викладацька діяльність відноситься до розряду творчих?
- 11. Як співвідносяться поняття «педагогічна професія», «педагогічна спеціальність», «педагогічна кваліфікація» у філософському аспекті?
- 12. У чому полягає специфіка праці викладача в умовах інформаційного суспільства?

Теми рефератів, доповідей:

1. Викладання як персоніфікований процес.
2. Методологічна культура викладача.
3. Філософські концепції освіти та їх реалізація в історичному розвитку викладацької практики.
4. Проблема вчителя в історії освіти.
5. Традиційні та альтернативні методики викладання в історії освіти.
6. Роль викладача в аудиторії та комп'ютеризація освіти.
7. Проблема «діалогу» викладача і аудиторії.
8. Професія викладача в ХХІ ст.
9. Сучасне суспільство і молодий викладач: виклики та перспективи.
10. Гендерованість освітнього простору: біологічний та соціально конструктивістський підходи до проблеми.

Література:

1. Борисова Е.М. Индивидуальность и профессия. – М., 1991.
2. Борисова С.Г. Молодой учитель: Труд, быт, творчество. – М., 1983.
3. Величко В. В., Карпівіч Д. В., Карпівіч Є. Ф., Кирилук Л. Г. Інноваційні методи навчання у громадянській освіті. 2-ге вид доп. Мн.: Медісонт, 2006. – 241с.
4. Вершловский С.Г. Учитель о себе и о профессии. – Л., 1988.
5. Гоноболин Ф.Н. Книга об учителе. – М., 1998.
6. Ильина Н.Ф., Адольф В.А. Онтология непрерывного образования: учебное пособие / Краснояр. гос. пед. ун-тим. В.П. Астафьева. Красноярск, 2009. – 204 с.
7. Митина Л.М. Формирование профессионального самосознания учителя. – М., 1990.
8. Мищенко А.И. Введение в педагогическую профессию. – Новосибирск, 1991.
9. Мудрик А.В. Общение в процессе воспитания. – М., 2000.
10. Рогінський, В. М. Абетка педагогічної праці. М.: Вища школа, 2003. – 167 с.
11. Рогов Е.И. Учитель как объект психологического исследования. – М., 1998.
12. Слепкань З.І. Наукові засади педагогічного процесу у вищій школі: Навч. посіб. – К.: Вища шк., 2005. – 239 с.
13. Соловейчик С.Л. Вечная радость. – М., 1986.
14. Степанова И.Ю., Адольф В.А. Профессиональная подготовка учителя в условиях становления постиндустриального общества. Красноярск, 2009.
15. Шиянов Е.Н. Гуманизация образования и профессиональной подготовки учителя. – М.; Ставрополь, 1991.

Тема 7. ФІЛОСОФІЯ ОСВІТИ ХХІ СТОЛІТТЯ: ПРОБЛЕМИ І ПЕРСПЕКТИВИ

Ключові поняття: філософія освіти, глобалізація, інформаційна революція, система освіти, глобалізаційні технології, інформаційні технології, трансформація освіти, модернізація освіти, саморозвиток, національні інтереси, толерантність.

Актуальність теми

Розвиток освіти є потребою без задоволення якої суспільство не має майбутнього. Актуальність дослідження філософії освіти ХХІ століття обумовлена новими питаннями, які стоять перед освітою у зв'язку з кризовими явищами у світі, а саме: як має розвиватися освіта в майбутньому, в чому мають полягати її стратегічні пріоритети і цінності, на яких основах має будуватися сучасна освіта? Освіта несе частку відповідальності за негативні тенденції у моральній і духовній сфері людства. Переорієнтація освіти на людину як самоцінність є першою і головною умовою нової філософії освіти, її модернізації відповідно до вимог епохи.

Загальна мета: дати загальну характеристику філософії освіти ХХІ століття, визначити проблеми та перспективи.

Конкретні цілі:

- розкрити сутність сучасної освіти;
- проаналізувати вплив глобальних тенденцій суспільного розвитку на сучасну парадигму освіти;
- розкрити вплив світових процесів суспільного розвитку на становлення сучасного «духу епохи»;
- конкретизувати і зробити висновки щодо проблем та перспектив філософії освіти в ХХІ столітті.

I. Теоретичні питання для розгляду на семінарському занятті.

1. Вплив глобалізаційних та інформаційних технологій на сучасну парадигму освіти.
2. Переорієнтація освіти на людину як самоцінність – головна умова нової філософії освіти.
3. Вплив світових процесів суспільного розвитку на становлення сучасного «духу епохи».
4. Філософія освіти ХХІ століття: проблеми і перспективи.

1. Вплив глобалізаційних та інформаційних технологій на сучасну парадигму освіти

Сучасні зміни в освіті, викликані низкою соціокультурних та політико-економічних обставин. Зокрема, вони викликані переходом людства до нового типу цивілізації, яка в науковій літературі отримала назву «інформаційне

суспільство». Освіта як соціальний інститут відповідно реагує на всі зрушення, що відбуваються в суспільстві. За рахунок поширення інформаційно-освітніх технологій змінюється характер всіх сфер соціального життя. Змінам піддається все: і джерела енергії, і виробництво, і знаряддя праці. Так, наприклад, якщо об'єктом накопичення в індустріальному суспільстві були гроші, ресурси, влада, то в інформаційному їм протистоять знання, виробнича компетентність. Якщо в індустріальному суспільстві безпосереднім ланцюгом виробничого процесу були фабрика і завод, то в новому – ними стають університети, де виробляються нові знання як особлива цінність інформаційного суспільства.

Відбулися зміни і в екзистенційній ситуації людства. Світ характеризується безпрецедентним зростанням випадковості, нестійкості, динамізму і непередбачуваності. У просторі існування Homo Sapiens створюються все нові і нові зони ризику і невизначеності. Людина стала заручником того, що сама створила.

Сучасна наукова картина світу свідчить про кризу раціоналістичного світогляду, який орієнтував людину на постійне перетворення світу в своїх інтересах за законами розуму. Сьогодні значення набуває інший світоглядний підхід: людина повинна організовувати своє індивідуальне буття за законами універсального світопорядку. Інша особливість світоглядної переорієнтації пов'язана з виникненням в кінці ХХ століття. передумов для формування нового за своїм рівнем і масштабами синтезу природничих і гуманітарних наук. Суть цього феномена полягає в тому, що наукове знання набуває статусу духовного пошуку, з частково вузькопрофесійного діяльності перетворюється на смислову і життєву орієнтацію.

На освітні процеси впливає і глобалізація як об'єктивно обумовлений процес зростання загальної взаємозалежності країн в умовах розширення об'єктів сучасного світу. Разом з тим глобалізація, однак не означає уніфікацію, гомогенізацію культурно-освітніх процесів. Розуміння глобалізації як різноманіття, а не гомогенності є важливим методологічним ключем до тлумачення інтеграційних процесів в сучасній освіті, у тому числі Болонського процесу, який має практично двадцятирічну історію і розуміється як процес розпізнавання однієї освітньої системи іншою на європейському просторі; багатоваріантний, гнучкий, відкритий, поступовий; полісуб'єктний і такий, що ґрунтується на цінностях європейської культури і визнає національні особливості освітніх систем. Головна мета цього процесу – консолідація зусиль громадськості й урядів країн Європи для істотного підвищення конкурентоспроможності європейської системи науки і вищої освіти; створення системи інструментів для підвищення мобільності людського капіталу на європейському ринку праці.

Вплив сучасних соціокультурних тенденцій на систему освіти виявляється в:

- 1) посиленні її ролі як джерела ідей, нового знання, технології, інформації;
- 2) усвідомленні імперативу виживання і глобальної відповідальності за свої дії, що визначаються мірою духовного в кожній людині;

3) внесення різноманітності соціальних укладів суспільства, що зумовлює потребу в гнучкості мислення, сприйняття світу в діалозі культур.

Таким чином, вище вказаний соціокультурний контекст зумовлює процес кардинальних змін у парадигмі освіти, і, відповідно, перегляду основних принципів освітньої політики. Вони як кінцеві орієнтири освітньої діяльності з неминучістю повинні збігатися зі стратегічними орієнтирами суспільства. Отже, сфера освіти, виконуючи роль трансляції соціокультурного досвіду людства і забезпечення таким чином можливостей входження нових поколінь в активне соціальне життя, має своєю безпосередньою функцією відтворення суспільного організму, а саме його базових цінностей, духовних орієнтирів і стратегічних інтересів.

2. Переорієнтація освіти на людину як самоцінність - головна умова нової філософії освіти

Нова парадигма освіти являє собою багатоаспектний комплексний феномен, в якому традиційна освіта взаємодіє з інноваційною. При цьому взаємодія здійснюється через розвиток аксіологічного потенціалу особистості, орієнтованого на гуманістичну доміную. Взаємодія традицій і інноватики в освіті представляє новий рівень гуманізації. Причому обидві форми освіти не вступаючи в суперечність одна з одною, лише взаємодоповнюють і збагачують ідею ефективної соціалізації особистості.

Згідно з положеннями нової парадигми освіти, в якості пріоритету вищої освіти є орієнтація на інтереси особистості, адекватні сучасним тенденціям суспільного розвитку. Відповідно до визначених напрямів реформування освітньої системи визначена загальна мета професійної підготовки – реалізація особистісно-орієнтованого підходу до навчання, оптимізація навчально-виховного процесу, підготовка конкурентоспроможного фахівця.

З урахуванням цього, детермінантою нової системи освіти є сучасні комп'ютерні технології, а також телекомунікаційні технології зберігання, обробки і передачі інформації; розвиток ринку освітніх послуг; глобальність системи освіти; безперервна освіта.

Безпосередній контакт викладача і студента, властивий традиційній системі освіти, сьогодні конкурує з дистанційним навчанням, основними моделями якого є заочна освіта, віртуальні класи і навчальні заклади. Інноваційні технології ХХІ століття у сфері освіти показали, що об'єкт освіти (студент) не є чашею, яку треба наповнити, а він все – такий факел, який треба запалити. І тому, мета освіти не в тому, щоб дати наукову суму знань, а в тому, щоб визначити методологію, за допомогою якої досягається істина, мета діяльності людини. Тут мова йде не стільки про те, щоб дати готовий метод, а в тому, щоб навчити студента вмінню створювати нові методи і способи духовно-практичної діяльності. Це – магістральна лінія в розвитку освіти, без якої неможливим є її функціонування, наступність і прорив у майбутнє.

Нова ідея освіти пов'язана з потребою залучити людину до постійного активного процесу відкриття та освоєння світу. У цьому зв'язку певний інтерес викликає концепція Ю. Козелецького. Він вважає, що необхідний перехід до

зовсім іншої освітньої системи, орієнтованої на формування інноваційної людини. Така людина розглядає навколишній світ як сферу пізнавальної та практичної невизначеності, яку необхідно редукувати як послідовність різноманітних труднощів, що необхідно подолати.

Тому основним завданням освіти на сучасному етапі є перехід від навчання, що забезпечує репродуктивне сприйняття, формування лінійного мислення, до навчання, яке формує пошукові орієнтації, творчий підхід.

Сьогодні серед основних цілей освіти, професійних навичок і здібностей вказуються й інші. Так, виділяють: по-перше, збагачення учня знаннями, розвиток здібностей ментального порядку; по-друге, підготовка особистості до виконання певних професійних обов'язків; по-третє, виховання в процесі навчання цивілізованих особистостей, з власною глибинною душевною потребою жити в цивілізованому суспільстві, де могли б найбільш повно реалізуватися свобода і справедливість. Тому зміст сучасної освіти не може бути зведений до знань і предметів, а технологія освіти – до навчання знанням і пасивному їх засвоєнню. В ході навчального процесу людина повинна освоювати не знання, а власне мислення, його методи. В цілому, сучасний ідеал освіченості – це людина, з одного боку, добре підготовлена до життя, включаючи готовність долати життєві кризи, з іншого – людина, яка активно й осмислено відноситься до життя й культури, в тій чи іншій мірі бере участь в її змінах і перетворенні. З одного боку освіта завжди повернена до людини, наближуючись до неї в межах самоосвіти, з іншого – до культури, і тут освіта виступає як механізм її еволюції. Таким чином, освічена людина – це та людина, яка в тій чи іншій мірі вносить в культуру духовність, смисл.

3. Вплив світових процесів суспільного розвитку на становлення сучасного духу епохи

В контексті світових перетворень Україна має активну позицію: вона інтегрується з світовою спільнотою, будує ринкову економіку, реформує систему освіти, в якій на перший план виходить людина, яка володіє значно більшим ступенем свободи і відповідальності. Незважаючи на складні соціально-економічні умови, система освіти України формується у напрямках збільшення диференційованості, варіативності, інтегрованості освітніх програм, гуманітаризації. Ці зміни відбуваються при переході суспільства до нового стану: від індустріального суспільства XIX – першої половини XX ст. до суспільства інформаційного.

Виникнення інформаційного суспільства нерозривно пов'язувалося з усвідомленням фундаментальної ролі інформації у суспільному розвитку, розглядом в широкому соціокультурному контексті таких феноменів, як інформаційні ресурси, інформаційні технології, інформатизація, комп'ютеризація як основні детермінанти становлення сучасного духу епохи.

У дослідженні такого суспільства провідними аспектами стали економічний і технологічний. В умовах масового виробництва інформації головною метою стало використання новітніх інформаційно-комп'ютерних технологій для створення нової техніки, нових товарів і послуг. Таким чином

забезпечувався економічне зростання у високорозвинених країнах, а нові знання і засновані на них техніко-технологічні інновації стали вирішальним фактором глобальної конкуренції.

Система освіти на ці тенденції відреагувала відповідним чином: комп'ютеризація, інформатизація навчального процесу стала головним напрямом модернізації. Однак, подальше більш глибоке осмислення навіть деяких аспектів впливу інформаційно організованого суспільства на процес освіти і саму людину в цілому призвело до висновків про передчасність і помилковість однозначних оцінок цього впливу. Наслідки взаємодії людини з новим віртуальним середовищем та новітніми технологіями виявилися суперечливими. З одного боку, становлення інформаційного суспільства відкриває нові перспективи для інтенсифікації та розширення культурної комунікації, взаємодії, реалізації сутнісних сил людини. Але разом з тим, породжує небезпеку маніпулювання індивідуальною, груповою і масовою свідомістю, трансформації соціально-психологічного клімату, інформаційної залежності. Все частіше фахівці стали говорити про виникнення кризових явищ у сфері моралі, культури, психологічного здоров'я суспільства.

Наукове співтовариство звернуло увагу на нові виклики і проблеми, що спричинює бурхливий економічний і технологічний розвиток інформаційного суспільства. Було встановлено, що збільшення обсягу інформації не обов'язково призводить до приросту знань. Все більш очевидним ставав той факт, що таке суспільство не гарантує якості і безпеки життя своїх громадян. Як результат критичного аналізу цивілізаційних процесів, обумовлених принципово новою роллю інформаційних технологій в сучасному світі, стали з'являтися фундаментальні роботи відомих соціальних теоретиків і футурологів з вельми симптоматичними назвами: «Наше постлюдське майбутнє» (Ф. Фукуяма), «Шок майбутнього» (Е. Тоффлер), «Суспільство ризику» (У. Бек) та інші.

Усвідомлюючи глибокі протиріччя і загрози у розвитку інформаційного суспільства, мислителі стали активно здійснювати дослідження інших вимірів нового соціального порядку. Наслідком такого пошуку стало формування на рубежі століть концепції суспільства знань (Пітер Друкер).

Становлення такого суспільства ґрунтується на розвитку і системній взаємодії науки, освіти та інновацій. Тому людина, яка хоче бути успішною в суспільстві знань, повинна вміти в першу чергу: адаптуватися до швидко змінних життєвих ситуацій, самостійно отримувати необхідні знання, вміло застосовувати їх на практиці для вирішення різноманітних проблем, щоб протягом усього життя знайти в ньому своє місце; самостійно, критично мислити, помічати виникаючі в реальному світі проблеми, труднощі і шукати шляхи їх вирішення та подолання, використовуючи новітні знання і технології. Звідси, головне завдання освітньої сфери полягає у формуванні інноваційного мислення, орієнтованого на ефективне створення новацій і конструктивне ставлення до нововведень як особливо важливої особистої і суспільної цінності.

У такому суспільстві зростає значення міждисциплінарного, системного знання, яке дозволяє самостійно знаходити і приймати відповідальні рішення в умовах невизначеності, в критичних і стресових ситуаціях, в тих випадках, коли

людина стикається з новими досить складними природними і соціальними явищами і процесами.

Оволодіння такими знаннями та їх використання на практиці сприятиме забезпеченню безпеки існування, підвищенню якості життя людей.

В українському суспільстві є розуміння того, що сьогодні необхідно зробити рішучі кроки у напрямку формування суспільства знань. Основні акценти сьогодні мають бути перенесені на завдання прискореного інноваційного розвитку, переходу до стратегії економіки, яка базується на знаннях. В її основі лежать інтелектуальні ресурси, інтелектуальний капітал, наука, процеси трансферу результатів творчої діяльності у виробництво матеріальних і духовних благ.

4. Філософія освіти XXI століття: проблеми і перспективи

Масштабність світових соціально-економічних змін, їх складність, неоднозначність, суперечливість безперечно обумовлює зростання значущості системи освіти. Сьогодні саме система професійної освіти визначає перспективи розвитку суспільства, інтелектуальний потенціал держави XXI століття і виступає одним із стратегічних напрямків її розвитку.

Філософія освіти, як нова область знання, актуалізує вирішення таких проблем на сучасному етапі розвитку суспільства:

1. Формування у прийдешнього покоління нового типу світогляду, загальний вихідний принцип якого формулюється так: вирішення глобальних проблем має стати головною метою (інтересом, цінністю) для сучасного людства, і таке рішення неможливе без підкорення всіх видів нашої діяльності цієї мети. Вироблення такого світогляду вимагає єдності та взаємодії нових напрямків філософії та освіти (В. Лутай).

2. Знаходження шляхів вирішення засобами освіти основного питання сучасної філософії освіти – утвердження миру в світі і в душах людей, вміння «слухати і розуміти» не своє «, терпимо ставитися до чужого» (М. Кесада).

3. Виховання підростаючих поколінь на ідеях ноосферної цивілізації, що забезпечувало б гармонійну взаємодію людини з природою та іншими людьми, а також, могло б вивести людство з його кризового стану.

Філософія зазначає, що сьогодні виникла необхідність звільнення професійно орієнтованої освіти від диктату об'єкта (предмета) праці та постановки на чільне місце міждисциплінарних, інтегрованих вимог до результату освітнього процесу. Тому компетентності фахівців повинні містити три складові – соціальну компетентність (здатність до групової діяльності та співпраці з іншими працівниками, готовність до прийняття відповідальності за результат своєї праці, володіння прийомами професійного навчання); спеціальну компетентність (підготовленість до самостійного виконання конкретних видів діяльності, вміння вирішувати типові професійні завдання, вміння оцінювати результати своєї праці, здатність самостійно здобувати нові знання та вміння за фахом); індивідуальну компетентність (готовність до постійного підвищення кваліфікації та реалізації себе в професійній праці, здатність до професійної рефлексії, подолання професійних криз і професійних

деформацій).

Такий погляд передбачає становлення нової перспективної освітньої системи. Необхідним стає насичення змісту професійного навчання широким спектром знань, які відображають картину сучасного інформаційного поля, а також формують системне оволодіння професією.

До визначальних напрямків *формування перспективної системи освіти* можна віднести:

- підвищення якості освіти шляхом фундаменталізації, застосування нових підходів з використанням інформаційних технологій;
- підвищення творчого початку (креативності) в освіті для підготовки людей до життя в різних соціальних середовищах (забезпечення розвиваючої освіти);
- забезпечення випереджаючого характеру всієї системи освіти, її націленості на проблеми майбутньої постіндустріальної цивілізації;
- забезпечення більшої доступності освіти для населення шляхом широкого використання можливостей дистанційного навчання та самоосвіти із застосуванням інформаційних і телекомунікаційних технологій.

Перспективна система освіти повинна створюватися на основі поєднання новітніх природничонаукових і гуманітарних знань, пріоритетною ціллю такої освіти має стати формування у людей таких якостей, які дозволять їм успішно адаптуватися, жити і працювати в умовах ХХІ століття. У зв'язку з цим доцільно розрізняти випереджальну і підтримуючу системи освіти.

Під випереджаючою освітою розуміється така, що, на відміну від сучасної підтримуючої освіти, орієнтується на майбутнє, на умови професійної діяльності в яких опиниться випускник вищого навчального закладу після його закінчення, тобто через 5-7 років після вступу на навчання. Пріоритетними цілями для системи випереджаючої освіти повинні бути системне наукове мислення, екологічна культура, інформаційна культура, творча активність, толерантність, висока моральність.

Принципово важливою умовою ефективності системи випереджаючої освіти є її органічний зв'язок з наукою: освіта повинна бути «вбудованою» в систему наукових досліджень і в інноваційну систему, що дозволяє доводити результати досліджень до практичного результату.

Цільові навчальні завдання:

1. Сучасна епоха характеризується, насамперед, такими фундаментальними явищами (процесами), як:

- a. глобалізація та інформаційна революція
- b. гуманізація
- c. віртуалізація
- d. діалог «локальних культур»

2. Сучасна наукова картина світу свідчить про кризу:

- a. раціоналістичного світогляду
- b. універсального світопорядку
- c. наукового знання

d. всі варіанти

3. Нова парадигма освіти являє собою багатоаспектний комплексний феномен, в якому:

- a.* традиційна освіта взаємодіє з інноваційною
- b.* освіта орієнтована на гуманістичну домінанту
- c.* пріоритетом вищої освіти є орієнтація на інтереси особистості, адекватні сучасним тенденціям суспільного розвитку
- d.* всі варіанти

4. Згідно положенням нової парадигми освіти, загальна мета професійної підготовки:

- a.* реалізація особистісно-орієнтованого підходу до навчання
- b.* оптимізація навчально-виховного процесу
- c.* підготовка конкурентоспроможного фахівця
- d.* всі варіанти

5. Розкрийте сутність сучасної освіти. Проаналізуйте вплив глобальних тенденцій суспільного розвитку на сучасну парадигму освіти.

6. Зміст сучасної освіти повинні визначати:

- a.* матеріальні цінності
- b.* культурні цінності
- c.* гуманістичні цінності
- d.* політичні реалії

7. Головною умовою нової філософії освіти, її модернізації відповідно до вимог епохи є:

- a.* переорієнтація освіти на людину як самоцінність
- b.* технологізація
- c.* віртуалізація
- d.* соціально-культурний ізоляціонізм

8. Охарактеризуйте проблеми та перспективи філософії освіти в XXI столітті.

9. Вища освіта XXI століття матиме інноваційний характер через:

- a.* активне впровадження високих навчальних (педагогічних) технологій
- b.* віртуалізацію
- c.* активне впровадження зарубіжних методів навчання
- d.* комп'ютеризацію

10. Нова перспективна освітня система передбачає:

- a.* підвищення якості освіти
- b.* підвищення творчого початку (креативності) в освіті
- c.* забезпечення випереджаючого характеру всієї системи освіти
- d.* всі перераховані варіанти

II Навчальні завдання для самостійної роботи

Питання для контролю і самоконтролю:

1. Як впливають на зміст освіти, методи освітнього процесу, а також сучасні соціокультурні та політичні процеси?
2. Розкрийте сутність сучасної освіти.

3. Які філософські основи сучасної парадигми освіти?
4. Як впливають глобальні тенденції суспільного розвитку на сучасну парадигму освіти?
5. Сформулюйте основні проблеми філософії освіти.
6. Чим, на Вашу думку, зумовлена криза традиційної (класичної) парадигми освіти?
7. Охарактеризуйте відповідність вітчизняної системи освіти сучасним філософським і педагогічним тенденціям.
8. Чи готова вітчизняна система освіти формувати критичне мислення? Аргументуйте свою позицію.
9. Сформулюйте основні завдання модернізації української системи освіти на сучасному етапі.
10. Проаналізуйте проблеми та перспективи філософії освіти XXI століття.

Теми рефератів, доповідей:

1. Сутність сучасної освіти.
2. Вплив глобальних тенденцій суспільного розвитку на сучасну парадигму освіти.
3. Основні проблеми філософії освіти.
4. Вплив світових процесів суспільного розвитку на становлення сучасного «духу епохи».
5. Філософія освіти XXI століття: проблеми і перспективи.
6. Вплив «духу епохи» на парадигму розвитку освіти.
7. Роль філософії освіти в сучасному світі.
8. Філософія освіти: проблеми самовизначення.
9. Філософські основи сучасної парадигми освіти.
10. Основні завдання модернізації української системи освіти на сучасному етапі.

Література:

1. Андрущенко В.П. Размышления об образовании: Статьи, очерки, интервью: 2-е изд. допол. – К.: Знание Украины, 2008. – 819 с.
2. Базалук О.А. Философия образования в свете новой космологической концепции: Учебник. Киев: Кондор, 2010. – 458 с.
3. Гершунский Б.С. Философия образования XXI века. (В поисках практико-ориентированных концепций). – М: Совершенство, 1998. – 608 с.
4. Гусинский Э. Н, Турчанинова Ю. И. Введение в философию образования: Учеб.пособие. – М: Логос, 2000. – 223 с.
5. Добронравова И. Философия науки и синергетика образования // Высшее образование Украины. 2003. – № 2. – С. 7-13.
6. Клепко С. Ф. Украинская сфера философии образования // Практическая философия. – 2001. – № 1(№ 2). – С. 197-211.
7. Лутай В. Философия современного образования: Учебное пособие. – К.: Центр “Магистр” – Творческий союз учителей Украины, 1996. – 256 с.
8. Огурцов А. П., Платонов В. В. Образы образования. Западная философия

образования. XX век. – СПб: РХГИ, 2004. – 520 с.

9. Предборська І. Відчуження знання як проблема філософії освіти: теорії, практики, парадокси, політики та перспективи / І. Предборська, В. Гайденко // Філософія освіти. – 2005. – № 1. – С. 159-166.
10. Філософія образования XXI века: проблемы и перспективы: Методол. семинар, 22 лист. 2000 г. Зб.наук. трудов. Вып. 3 / За заг. ред. В. Андрущенко. – К: Знання, 2000. – 520 с.